

DEDE CÖNGÎ'NİN SİYÂSETÜ'Ş-ŞER'İYYESİ'NİN MEHMED SEBZÎ EFENDİ TERCÜMESİ

Turan AÇIK¹

Özet

Geleneksel dünyada kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu ayırım ortaya çıkmaya başlamıştı. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bilhassa Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan kanunlaştırma faaliyetleri ile birlikte şer'î ve örfî hukuk arasındaki denge, örfî hukuk lehinde artmaya başlamıştı. İşte bu noktada Dede Cöngî Efendi örfî hukukun şer'î temellerini ortaya koyan bir metin kaleme almıştı. Bu dönemde örfî hukuka karşı baş gösteren eleştirilerin önünü almak için yazıldığı anlaşılan metin, Osmanlı İmparatorluğu tarihi hakkında bugün dahi süren şer'î ve örfî hukuk tartışmasının odak noktasında yer almaktadır. Bu nedenle transkripsiyonlu bir neşri imparatorluğun örfî ve ve şer'î temellerini daha iyi idrak etmek için elzem görünmektedir.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı İmparatorluğu, Dede Cöngî, siyasetü'ş-şer'iyye, kamu hukuku.

THE TRANSLATION OF THE AL SIYASA AL SHARIA OF DEDE CÖNGÎ BY MEHMED SEBZÎ EFENDİ

Abstract

In the traditional world, there was no distinction of public law and private law. This distinction began to emerge in the Ottoman Empire. At the mid-point of the 16th century, as a result of the codification activities particularly during the reign of Suleiman the Magnificent, the balance between Sharia and the customary law began to rise in favor of the customary law. At this point, Dede Cöngî Efendi had written a text revealing the canonical basis of the customary law. This text, which was probably written to take the way for criticism rising against the customary law in this period, is still located in the focal point of discussion of Sharia and the customary law in the Ottoman Empire. Therefore, a publication with transcription seems essential for a better understanding of the customary and the canonical basis of the Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Dede Cöngî, Siyasa al sharia, public law.

¹ Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, turanacik1981@yahoo.com.

*Zamâne ehli fesâdınun keşreti için
ahkâm-ı siyâsetde daği
vüs'at câ'iz oldı*

Geleneksel dünyada kamusal ve özel alan ayrımları yoktu (Habermas 2010: 70-72). Nitekim Yunan polisinde veya İslâm medinesinde, özel ve kamusal alan; dolayısıyla özel/kamu hukuku gibi ayrımlar görülmemekteydi.² Fakat Roma, Bizans, Sasanî, Abbasî ve Osmanlı gibi modern devletin nüvesini oluşturan “medeniyetsel emperyal sistemlerde” bu ayırım ortaya çıkmaya başlıyordu. Bu ayırım doğrultusunda Osmanlı hukuku ikili bir yapı arz etmekteydi. Şer'î/örfî-sultanî hukuk olarak ayrılan bu yapı, devletin hem şahsî hem gayr-i şahsîlik bağlamında bir potansiyel taşımaya neden olmaktadır (Gencer 2004: 76). Genelde şeriatın “düzenlemediği” alanlarda carî olan örfî hukukun muhtevası münasebetiyle Osmanlı hukuku “sürekli bir gelişme” hâlindeydi. Halil İnalçık'a göre “Şeriatın bağımsız olan” ve kanun olarak bilinen bu yasalar “dinî değil, akılcı ilkelere” dayanmaktaydı. Orta Asya'dan getirilen gelenekler üzerinden şekillenen bu yasalar, öncelikli olarak “kamu ve yönetim hukuku” alanlarında konmaktaydı.³

Aslında kamusal olan, mutlak hükümdarın “şahsından bağımsızlaşarak nesnelleşmekte olan devlete” ilişkili (Habermas 2010: 70-72). Devletin bu şekilde nesnelleşmeye başlaması ile birlikte, devlet/toplum, politik toplum/sivil toplum, yurttaş/insan, politik haklar/insan hakları, yasal/ahlâkî vb. bir dizi ayırım daha ortaya çıkıyordu (Keskin 1998-9: 105). Antik Yunan'dan beri bilinen kamusal ve özel alan kavramları (Arendt 2011: 76), modern zamanlarda hem teorik içerikleri, hem de bunların tekabül ettikleri sosyal varlık alanları itibariyle birbirinden net biçimde ayrılıyordu.⁴

Kamusal alan ve özel alan arasındaki bu ayrılma ve bunun getirdiği diğer ayrılmalar ise sekülerleşmeye işaret ediyordu. Zira sekülerleşme bir “ayrılmalar süreci” olarak hayat bulmuştu. Nitekim Rönesans döneminde Machiavelli ile siyaset ahlâktan, Westphalia anlaşması ile dinden, Aydınlanma Dönemi'nde de Adam Smith ile birlikte ekonomi dinden ayrılmıştı. “Yeni bir dünya kurma tarzı”/metodu olan sekülerizm ise yeni dünyanın ideolojisi olan modernizmin “ekseni”ni teşkil etmekteydi. Bu nedenle aslında ikisi özdeş sayılmıştı (Gencer 2010: 24-25). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda kamusal ve özel alan ayrışmasına potansiyel teşkil edebilecek bir hukukî “dualizmin” olması tarihçiler tarafından onun sekülerliğinin bir göstergesi olarak nitelendirilmişti. Osmanlı tarihçiliğinin en önemli simalarından biri olan Halil İnalçık, sultanî hukukun “en gelişmiş şekli”ne Osmanlılar zamanında kavuştuğunu, bu nedenle “Bugün Türkiye'nin seküler siyasî sistemle yönetilen tek İslâm ülkesi olması ve diğer İslâm ülkelerinden farklı bir yol izlemesi olgusunun, büyük oranda Osmanlı geçmişinin deneyimine dayandığını” söylemekteydi (İnalçık 2000: 45).⁵ Osmanlı İmparatorluğu, Ö. Lütfi Barkan'ın “laik”

² Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler, her türlü dinî, siyasî ve idarî yetkileri ellerinde toplamışlardı. (Karatepe 1999: 140).

³ Osmanlı hukukunun bu ikili karakteri hakkında tafsilat için bkz. (İnalçık 2004: 76-82).

⁴ Tafsilat için bkz. (Çaha 1998-9: 84-86).

⁵ Nitekim 19. yüzyılda Batı'nın etkisiyle birlikte kanun kelimesi Avrupa modellerine dayalı çıkarılan bütün “seküler” kanunları ifade etmek için kullanılmıştı. (İnalçık 2001: 324).

olarak nitelendirdiği (Barkan 1999: 13)⁶ örfî hukukun düzenlediği kamusal alan üzerinden güçlü bir devlet teşkilatına sahip olmuştu. Nitekim bir diğer ünlü sima olan ve eserini “Cumhuriyet reformunu temellendirme saikiyle” yazan (Gencer 2015: 73) Niyazi Berkes için de, “Osmanlı halife-padişahlığı rejiminde, teokratik rejimin tersine olarak, din maslahatı değil, devlet maslahatı başta gelir”di (Berkes 2004: 26). Ona göre Osmanlı “kamu” hukukunun hemen hemen hiçbir yanı şeriat kurallarından çıkmamıştı (Berkes 1999: 73). Uriel Heyd’e göre de Osmanlı sultanları “İslam’da o zamana kadar görülmemiş bir şey” yaptılar ve “lâik hukuku ve usûlü hakkında *kanun* adı verilen geniş ve teferruatlı kaideleri meriyet mevkiine koydular ve bunların *kanunnâme* adı altında toplanması için ferman çıkardılar.” (Heyd 1983: 634). Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda “kamu hukuku” bağlamında yaşanan bu gelişme, devletin modern anlamda tüzel kişiliği haiz bir yapıya kavuşmasının potansiyelini teşkil ediyordu. Nitekim Fatih Kanunnâmesi ile birlikte başlayan süreçte, 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde daha çok “seküler” bürokrasinin sahip çıktığı bir “kanun bilinci” neşet etmişti. Selanikî’nin “kanun bilenlere” hayranlık duyması ve Gelibolulu Mustafa Âlî’nin “sürekli olarak II. Mehmed ve I. Süleyman’ın kanun koyucu rolünün önemini” vurgulaması bu bilincin göstergeleri idi. “Kümülatif” olarak büyüyen bu kanun, ancak belli sınırlar içerisinde değişebiliyordu. Fatih dönemi ile birlikte kanun, keyfî bir şekilde değiştirilemeyecekti; “kişisellikten uzak adalet ruhuna ve hükümdarlık onuruna” uygun değişikliklere izin veriliyordu. Bu istikamette Gelibolulu Mustafa Âlî, Mahmud Paşa’nın ağzından “kanûn-ı kadîmî” göz ardı eden, keyfî bir şekilde değiştiren padişahın imparatorluğu yok edeceğini söylüyordu. Bu durum hükümdarın şahsından kısmen bağımsız bir çerçevede gelişen kanun düşüncesine hayat vermişti. Bölgesel nitelikli yasalardan farklı olarak imparatorluğun geneline şamil bu yasalar, 16. yüzyılın sonlarında bürokratik mekanizma açısından revaçtaydı ve bu yüzyıl imparatorluğun “değişen koşullara uyma gereğinin” baş gösterdiği “sancılı” dönemlerdi. Bu buhrandan çıkışın seküler bürokrasi nezdindeki yolu ise Fleischer’in tabiriyle “anayasallık kaygısı”nın şekil verdiği kanunlara ittibâ ile mümkündü (Fleischer 2008: 199-208).

Böylece nişancının (müftî-i kanun) başında bulunduğu “seküler” bürokrasinin derlediği ve koruması altındaki örfî hukuk/kanun, Osmanlı İmparatorluğu’nda modern anlamda tam bir kuvvetler ayrılığı prensibi olmadığı için salt hukukî bir alan olmaktan öte, imparatorluğun politik hayatını belirleyen aslî unsurlardan biri idi. Dolayısıyla söz konusu hukukî yapı hem imparatorluğun zihin dünyasını şekillendiriyor hem de bunu pratiğe yansıtarak politik gündemi belirliyordu.⁷ Çok erken dönemlerden beri şeriat ve kanun “düalizmi”, bürokrasi, ulema ve

⁶ Barkan için 17. yüzyıla kadar şeriat ve örfî hukuk arasındaki ayırımıda örfî hukukun üstün bir tarafı varken, 17. yüzyıla gelindiğinde denge değişmeye başlamış ve şeriat ön plana geçmişti. Bu da Osmanlı İmparatorluğu’nun parlak dönemlerinin sonu anlamına geliyordu.

⁷ Osmanlı İmparatorluğu gibi “elit politikası”na dayalı siyasal mekanizmalarda bürokrasi aynı zamanda siyasî aktör olarak işlemekteydi. Bürokrasinin siyasî sistem içerisinde bağımsızlık kazanmasının, üst kademelerinin idarî olduğu kadar temel bir siyasî aktör haline gelmelerinin yolu açıktı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun İslâmî geleneksel boyutlarının yanında, gelişmiş patrimonyal bürokrasisi, onlara, modern devletin nüvesini oluşturan bir boyut kazandırmaktaydı (Gencer 2004: 73). İnalçık’a göre Max Weber’in “sultanizm” ile kastettiği “asıl olarak İslâmî hükümlerden değil, fakat temel felsefe ve yapısını Bizans ve Sasanî mirasına borçlu olan halifelik devlet teşkilatından çıkmıştı.” (İnalçık 1994: s. 9-10). Weber’in modern devletin temel özelliği olarak addettiği bürokrasi, geleneksel dünyada İran pratiğinde en gelişmiş örneğini bulmuş, Abbasî ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile birlikte Anadolu Selçukluları sayesinde Osmanlılara intikal etmişti. Böylece “devlet”, hem

askerî sınıflar arasında sosyo-politik bir mücadele alanıydı. Moğol yönetiminin sona ermesinin akabinde İran ve Anadolu'da "Türk-Moğol devlet kanununun" tamamıyla ortadan kaldırılmasına dair bir baskı oluşmuştu. Devlet hizmetindeki bir kısım ulema ise istihsan, maslahat ve örf gibi İslâmî ilkelere başvurarak kanunun meşruluğunu ispata çalışmıştı (İnalçık 2001: 325).

Kanun ve şeriat arasındaki "çelişki/çekişme" Osmanlı İmparatorluğu'nda da birçok defa gündeme gelmişti. Devletin nispeten basit bir siyasî teşkilatlanmadan karmaşık bürokratik yapısı ile büyük bir imparatorluğa dönüşümünün gerçekleştiği Fatih Sultan Mehmed dönemi, kanunlaştırma faaliyetlerinin sistematik hale getirildiği bir süreçti. Tedvin edilen kanunlar Osmanlı imparatorluk geleneğinin "anayasası" hükmünü kazanmıştı. Bu kanunlaştırma faaliyetleri Tursun Bey'in kaleminde "temeddün" ("ki örfümüzce ana şehir ve köy ve oba dinilür") kavramı ekseninde "hükümdarın gerekliliği" noktasında meşru bir zemine taşınmıştı.⁸ Osmanlı İmparatorluğu bilhassa Yavuz Sultan Selim dönemiyle birlikte meşruiyet çerçevesini büyük oranda İslâmî unsurlardan temin ediyordu. Dolayısıyla kanunların meşru bir zemine çekilebilmesi için İslâmî temellerinin gösterilmesi elzemdi. Kanuni Sultan Süleyman dönemi ise kanunlaştırma faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemdi (İnalçık 1993: 59-92). Dolayısıyla şeriat ve kanun arasında optimal bir denge kurulması, İmparatorluğu meşruiyet çerçevesinde yeniden inşa edecekti. Bunun için öncelikli olarak Ebussuud Efendi, örfî kanunların şer'î "karşılıklarını" bularak kanunları meşrulaştırdı (şeriata uygunlaştırdı) (Imber 2004; Koç 2013: 232-243). Ayrıca Kinalızâde Ali Çelebi, hükümdarın kanun koyma gücünün "ictihat" ile olan bağlantısını "ortaya koyarak" kanun vaz'ını İslâmî bir "kisveye" büründürdü.⁹ İmparatorluğun zirvesini temsil eden bu dönem, artık "resmî ideoloji"nin de iyice oturduğu bir süreci temsil ediyordu (Ocak 1990: 190-194). Bununla birlikte aynı dönemde, bu "resmî ideoloji"ye çeşitli zaviyelerden yapılan eleştiriler de önemli bir yekûna ulaşmıştı (Erdoğan 2012: 209). Ebussuud Efendi'den önceki şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin (İpsirli 1993: 348-349) yanında, bilhassa Mehmed Birgivî, "resmî ulemayı", "devlet maslahatı" kaygısıyla şeriatten tavizler verdiklerine dair eleştiriyordu

sultanın şahsında teccüm eden "hakikî bir kişilik" hem de kapıkulları bürokrasisinin "bekçiliğini" yaptığı "hükûmî bir kişilik" kazanmıştı (Gencer 2004: 73). Bilhassa 16. yüzyılın ortalarından itibaren ise patrimonyal kapıhalkı genişleyerek ve rasyonelleşerek "hükûmete" dönüşmeye başlamıştı. Bu rasyonel ve seküler bürokrasinin meşruiyet kaynağı ise hükümdarın şahsından bağımsızlaşmaya başlayan kanun olmuştu.

⁸ "... Pes eğer, tabi'atları muktezâsinca konulursa, aralarında şol kadar tenâzü' ü temânü' ve husûmet ü tedâfü' vâkî' ola kim asl-ı ictimâ'dan maksûd olan te'âvün ve yardımlaşmak hâsıl olmaz; belki birbirin ifsâd ü ifnâ ider. Zarûrî nev'-i tedbîrden gereklü oldı ki her birini müstahak olduğı menzilde koya; kendü hakkına kâni' idüp dest-i tasarrufını hukûk-ı gayrdan kûtâh kıla. Ve benî-nev' arasında umûr-ı te'âvünü mütekeffil şugl ne ise ana meşğul eyleye. Ve bunun gibi tedbîre siyâset dirler. Ve eğer şöyle ki bu tedbîr ber-vefk-ı vücûb ve kâ'ide-i hikmet olursa -ki mü'eddi ola bir kemâle ki bi'l-kuvve benî-nev'ün eşhâsında konulmuşdur ki ol kuvvet iktisâb-ı sa'âdeteyndür -ana ehl-i hikmet siyâset-i lâhî dirler, ve vâzı'ına nâmûs dirler. Ve ehl-i şer' ana şer'iat dirler, ve vâzı'ına şâri' itlâk iderler ki, peygamberdür. Ve illâ, ya'nî bu tedbîr ol mertebede olmazsa belki mücerred tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlem-i zâhir için, meselâ tavr-ı Cengiz Han gibi olursa, sebebine izâfet iderler, siyâset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişâhî dirler ki, örfümüzce ana örf dirler. Keyfe mâ-kân, her kangısı olursa, anun ikâmeti elbette bir pâdişâh vücuduna mevkûf..." (Tursun Bey 1977: 12-13).

⁹ Pes her asrda vâzı'-ı şer'iat olmak lâzım değil, amma hâkim ki şer'atı *i'mâl u icrâ ve mevâdd-ı cüz'iyede nass-ı şari' yok ise kavâid-i külliyesinden istihrâc u izhâr u ibdâ eyleye lâzımdır*. Ve bu kudrete ulemâ-yı müte'ahhirîn *ictihâd* dirler ki halife-i ber-hakk olan kimesnede *şartdır* ve Cenâb-ı risâlet penâhî 'Ulemâ'u ümmetî ke-enbiyâ'i benî isra'île', 'el-Ulemâ'u veresetu'l-enbiyâ'i' buyurduğu budur. Ve *zillullâh* ve *halifetullâh* dedikleri bu *sâhib-i devletdir*, zîrâ zill, sâhib-i zille mutâbık ve cemî'i-hey'ât ü mekâdirde ana muvâfikdir." (Kinalızâde Ali Çelebi 2007: 414-415).

(Unan 1990: 33-42). İşte tam da bu dönemde Dede Cöngî Efendi Arapça olarak kaleme aldığı “Siyâsetü's-Şer'îyye”si ile Ebussuud ve Kınalızâde Ali Çelebi ile aynı bağlam içerisinde sultânî siyâset'in şer'î temellerini gösterdiği kısa ama önemli bir eser kaleme almıştı.¹⁰

Siyâsetü's-Şer'îyye kavramı, “kamu otoritesinin yönetilen topluluğun yararına olacak ve dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisini ifade eder.” Kavramın ortaya çıkışını halifelerin siyâsî hâkimiyetlerinin zayıfladığı ve saltanatın güçlendiği döneme bağlamak mümkündür. 13. yüzyılda Moğol istilasının getirdiği buhran dönemi, siyâset literatürünün en önemli kavşak noktası olmuştur. Bunda Cengiz yasasının etkisi de büyüktür. Nitekim İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'îyye* adlı eserini, Cengiz yasalarının yürürlüğe konulması çabalarına, bilhassa da bu yasaların cezaî düzenlemelere dair bölümlerine bir cevap olması bakımından yazdığı ifade edilebilir. Cengiz yasası ile birlikte fukahânın gündeminde şeriâtın “düzenlemediği” alanlarda, devlet başkanının düzenleme yetkisi bulunduğu vurgusu artmıştır. Kavramın uygulama alanının genişlemesi ise “fesad-ı zamân” denilen ve Asr-ı Saadetten uzaklaşıldıkça insanların adalet ve hakkaniyet algılarındaki bozulmalar sebebiyle daha çok kendilerinin ve yakınlarının çıkarlarını tercih etmeye meylettiklerini ifade eden hususla olmuştur.¹¹ İşte Dede Cöngî Efendi tam da bu tartışmaların en yoğun olduğu dönemde bir siyâsetü's-Şer'îyye kaleme alarak Osmanlı zihin dünyasında ve bunun pratikteki yansımalarında görülen önemli bir probleme çare aramaya çalışmıştır. Bunu ise bilhassa şeriâti temsil eden kadı ve örfü temsil eden vali üzerinden yargılama usulü bağlamında ele almıştır. Kadı ve valinin yetki ve sorumluluklarının sınırlarını belirlemiş, onların görev alanlarını mukayese ederek siyâsetü's-Şer'îyyenin gerekliliğini izah etmiştir.

Asıl adı Kemâleddin İbrahim b. Bahşî b. İbrahim olan Dede Cöngî Efendi, 42. Osmanlı Şeyhülislâmı Minkarîzâde Yahya Efendi'nin dedesidir. Kara Dede olarak da bilinen Dede Cöngî, 16. yüzyılın başında Amasya'nın Sonisa (Uluköy) Köyü'nde doğmuştur (Mehmed Süreyya 1996: 882) . Hanefî fıkhı, tefsir ve Arap edebiyatı alanlarında uzmanlaşan âlim, 1528'de mülazım olarak Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde göreve başlamış ve sonra burada müderris olmuştur. Tire Kara Kadı Medresesi ve Merzifon Sultâniyesi'nde de müderrislik yaptıktan sonra 1543'te Diyarbakır'da müftü ve Hüsrev Paşa Medresesi'ne müderris olmuştur. 1545 yılında bu sefer de Halep'te Hüsrev Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. 1550'de Süleymâniye-i İznik payesine terfi etmiş, 1557 yılında Kefe kadılığına getirilmiştir. 1567 yılında ise mütekaid olduğu halde vefat etmiştir. Bilinen eserleri, *Risale fi emvâli beyti'l-mâl ve aksâmihâ ve ahkâmihâ ve masârihâ, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'İzzî fi't-Tasrîf li't-Teftâzânî, Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l- Hayâlî 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id, Risaletü'l Vaz', Lüccetü'l-fevâ'id, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Câmî,*

¹⁰ Kanun ve şeriât arasındaki gerilime Dede Cöngî metninde şu şekilde işaret etmekteydi: “...Bir tâ'ife mezmûm olan tefrîfî tarîkine sülûk idüp siyâset-i şer'îyye ebvâbından nazarların kaç' eylemişlerdür. Tâ'ife-i merķūmeden bir miķdârî zannederler ki siyâset-i şer'îyyeye rağbet idüp mürâ'at eylemek kavâ'id-i şer'îyyeye muħill ü münâfî olmak zu'ımıyla sübül-i vâzih olan tarîk-i haķķı sedd ü bend idüp inâdlarından nâşî tıruruk-ı haķķdan 'udül ve tarîk-i fâzihâ vü kabihâyı tutup siyâset-i şer'îyyeyi inkâr eylediler. Siyâset-i şer'îyyeyi inkâr eylemek ise nuşûş-ı şer'îyyeyi redd ü inkâr eyleyüp hulefâ'-i râşidini tağlîf eylemek olur. Ne' ūzubillâhi te'âlâ...”

¹¹ Tafsilat için bkz. (Apaydın 2009: 299-304; Koşum 2003: 350-358; Köse 2009: 294-299). “Fesâd-ı zaman” kavramı için bkz. (Kutluer 1995: 421-422).

*Hâşiye alâ Şerhi'l-İsağûcî li'l- Kâtî, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kutbi'd-dîn ale's-Şemsiyye, Risâle fi'l-benc ve'l-haşîş ve tahrîmihâ'dır.*¹²

Dede Cöngî Efendi, *Siyasetnâme* adıyla da bilinen ve Osmanlı İmparatorluğu'nda türünün ilk örneği olan *es-Siyâsetü's-Şer'iyeye* adlı eserini Arapça kaleme almıştır.¹³ Kütüphanelerde eserin aslının ve tercümelerinin birçok nüshası bulunmaktadır.¹⁴ Eserin tam olarak ne zaman yazıldığı belli olmamakla birlikte Kanunî döneminin politik atmosferinin ürünü olduğu kesindir (Erel 2012: 4). Eserin Arapça orijinalinden çok Türkçe tercümeleri daha “meşhur” olmuştur. Söz konusu tercümelere ilki, bizim bu makalede neşrini gerçekleştirdiğimiz Mehmed Sebzi Efendi (ö. 1680) tercümesidir ki en meşhur olanı budur. İkinci tercüme İsmail Müfit Efendi'ye (ö. 1802-1803) aittir. Bu tercüme aslına mümkün olduğunca sadık kalınarak yapılmıştır; fakat üslubu biraz ağırdır. Üçüncü tercüme ise Şeyhülislâm Meşrepzâde Arif Efendi (ö. 1858) serbest bir şekilde metni eklerle oldukça genişleterek yapmıştır. Bu tercüme neşreden Akgündüz'ün ifadesiyle “adeta yeniden kaleme almıştır.” Arif Efendi Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyesi olması hasebiyle tercüme yaparken bir kanun koyucu gibi hareket ederek adeta bir kanun metni yazmıştır.¹⁵

Yukarıda ifade edildiği üzere Mehmed Sebzi Efendi tercümesi ise en tanınmış olanıdır ve aslına sadık kalınarak tercüme edilmiştir; fakat henüz neşredilmemiştir. Aynı zamanda şair olan Mehmed Sebzi Efendi Bursalıdır ve 1652'de Bursa Ali Paşa Medresesi müderrisliği, daha sonra da sırasıyla Müftü Ahmed Paşa Medresesi, Bayezid Paşa Medresesi, İshak Paşa Medresesi ve İvaz Paşa Medresesi müderrisliklerinde bulunmuştur. Son olarak 1677 yılında Hazret-i Emir Medresesi'ne tayin edilmiş ve 1680'de de vefat etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir 2000: 229; Akgündüz 1992: 123).

Mehmed Sebzi Efendi tercümesinin önemi hem en meşhur tercüme olmasından hem de 17. yüzyıl Osmanlı siyasî evreninin bir ürünü olmasından kaynaklanmaktadır. Mehmed Sebzi Efendi döneminde de kanun ve şeriat arasındaki tartışma yeniden canlanmış ve bu dönemde bilhassa Kadızâdeli-Sivasî çekişmesi toplumda örfün yeri konusundaki tartışmaları alevlendirmiştir. Dolayısıyla Mehmed Sebzi Efendi'nin Kadızâdeliler ile olan bağlantısı, onun, örfî hukuk konusundaki tartışmada temel metinlerden biri olan *Siyâsetü's-Şer'iyeye*'yi tercüme etmesinin muhtemelen en önemli nedenlerindedir (Erel 2012: 5). Nitekim bu tartışma imparatorluğun sonuna kadar belli oranlarda devam etmiştir. Hatta Mehmed Sebzi Efendi'nin bizim neşrettiğimiz tercümesinin 18. yüzyılın başındaki istinsah tarihinden biraz önce, II. Mustafa, “evâmir ve muharrerâtta” şeriat lafzının yanında “kanun” kelimesinin kullanılmasını yasaklayan bir hüküm vermiştir (Ergin 1995: 544). Böylece hükümdarın fermanı ile

¹² Hayatı hakkında tafsilatlı bilgi olmayan Dede Cöngî hakkında biraz daha malumat edinmek için ve *siyasetnâmesinden* gayri eserleri için bkz. (Akgündüz 1994: 76-77; Akgündüz 1992: 122-126).

¹³ *Siyâsetü's-Şer'iyeye* türünün en önemli temsilcisi olan İbn Teymiye'nin *Siyâsetü's-Şer'iyesi'nin* Osmanlıca'ya tercümesi hakkında bkz. (Terzioğlu 2007: 247-275).

¹⁴ Eserin Arapça orijinali ve tercümelerinin nüshaları için bkz. (Tuna 2011: 35-36).

¹⁵ Metin hakkındaki değerlendirmeler ve neşri için bkz. (Akgündüz 1992: 124-212). Metnin sadeleştirilmesi için ayrıca bkz. (Erten 2011)

kanun lafzının yasaklandığı bir politik zeminde, Dede Cöngü'nün eserinin en meşhur tercümesinin istinsah edilmesi oldukça anlamlıdır.

Bizim bu eseri neşretmemizin en mühim sebebi de bugün dahi kanun ve şeriat arasındaki ilişki biçimi hakkındaki tartışmanın devam etmesidir. Yukarıda İnalçık, Barkan gibi tarihçilerin kanunu şeriatın “bağımsız seküler bir hukuk sistemi” olarak telakki ettikleri belirtilmişti; bunun yanında daha çok İlahiyat Fakülteleri menşeli araştırmacılar, kanunun şeriatın düzenlemediği alanlarda hükümdara tasarruf yetkisi vermesini (“caizde ulu'l-emrin tasarruf yetkisi”) ve çıkarılan kanunların şeriate mugayir olamayacağı öncülünden hareket ederek bu “seküler hukuk” mevzuuna karşı çıkmaktadırlar. Kanunların dayanağının “maslahat, istihsan ve örf” gibi - tartışmalı olmakla birlikte- fıkıh içerisinde yer alan usuller olduğunu belirten söz konusu araştırmacılar, Osmanlı Hukuku'nun esas itibarıyla “İslâm hukukundan ibaret” olduğunu belirtmektedirler.¹⁶ Netice itibarıyla hâlâ bu tartışmanın akademik çevrelerde devam ediyor olması,¹⁷ tartışmanın temel metinlerinden biri ve Arapça aslının 17. yüzyıldaki “birebir” tercümesi olan Mehmed Sebzî Efendi tercümesinin neşrini anlamlı kılmaktadır.

Tercümenin, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu 4982 numaradaki nüshası bizim neşrimizde esas alınmıştır. Eser 35 varaktan oluşmaktadır. Süslü bir ser-levha üzerinde kırmızı renkli mürekkeple eserin ismi “Terceme-i Risâle-i Siyâset-i Şer'îyye” olarak kaydedilmiştir. Besmele ile başlayan nüshanın ilk iki satırında Arapça hamd ve salavât yer almaktadır. Okunaklı bir nesih hattı ile yazılan nüshanın bütün sayfalarında yaldızlı çerçeve bulunmaktadır. İlk iki sayfada kalın bir çerçeve içinde, sonraki sayfalarda ise ince çerçeve içinde yazılmış olan nüshanın 1b sayfasında 10 satır, diğer sayfalarında ise 15'er satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi 28 Muharrem 1121 / 9 Nisan 1709 olan nüshanın müstensihî kaydedilmemiştir.

¹⁶ Bu konuda Ümit Hassan'ın da belirttiği üzere “günümüzde en yoğun gayretlerin sahibi” Ahmed Akgündüz'dür. (Hassan 2001: 172).

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Osmanlı devlet yapısı ile ilgili pek çok meselenin sağlam bir şekilde çözüme kavuşturulması” için üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğini söylediği bu konuda şunları yazmaktadır: “Bu güne kadar, merhum F. Köprülü'den başlamak suretiyle merhum Ö.L. Barkan'la ve günümüzde Halil İnalçık'la devam eden görüşün bir sonucu olarak, daha doğrusu söz konusu görüşün iyice düşünülmeden yanlış algılanmasının sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda örfî hukukun şer'î hukuktan tamamen bağımsız bir nitelikte onun karşısına konulduğu hep kabul edilegelmiştir. Oysa biraz daha derinlemesine meseleye bakıldığı ve şer'î hukukun teşekkül süreci biraz daha yakından incelendiği zaman, daha Peygamber zamanından beri örfün hiç de küçümsenmeyecek bir nispette İslamî hukuk içinde yer almaya başladığı ve giderek onun talî kaynaklarından sayılmak zorunda kalındığı görülecektir. Bu yanlış kanaat, bizce İslam hukukunun mahiyeti hakkında yeteri kadar bilgi sahibi bulunmayan ve buna da esasında lüzum görmeyen Osmanlı tarihçilerinin yeniden sorgulamaları gereken bir kanaattir. Aslında Köprülü ve Barkan'ın bu konudaki tavırları da bir yerde Türkiye'de Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelen laiklik meselesine tarihi bir zemin oluşturma endişesinden kaynaklanıyor görülmektedir. Kısaca bu meseleyi bugün artık doğru olarak ortaya koymak icap etmektedir ve bu yaklaşımın, bazılarının ileri sürdüğü gibi, Türk-İslâm sentezciliğiyle hiçbir alakası yoktur.” (Ocak 1990: 193).

Metin

[1b]

Tercüme-i Risâle-i Siyâset-i Şer'iyeye

Bismillâhirrahmânirrahîm

Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecma'in. **Emmâ ba'd** Cenâb-ı rabbi'l-âlemîn cellet 'azametehu cümle-i maḥlûkâtı ḥalk idüp beynlerinde niẓâm u intizâm ve emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker için üzerlerine ḥalîfe naşb u ta'yîn ve anlara daḥi emânetullâhi ehline tefvîz u taḳlîd eylemegi emr eyleyüp her işi recüline ısmarlamaḳ ile dünyâda ve 'uḳbâda me'mûnu'l-gâile olmaḳ tarîḳin göstermişdür. Ve emr ü nehy bildürmek için ba'de'l-enbiyâ ve'l-mürselîn şalavâtullâhi 'alâ [2a] nebiyyinâ ve 'aleyhim ecma'in 'ulemâ'-i 'izâm ihşân ve kitâb u sünnet ve icmâ'-i ümmet ve kıyâs-ı fuḳahâ ile 'amel ve beyne'n-nâs aḥkâm-ı şer'iyeyi icrâ ve ḥaḳḳı bâḳıldan tefriḳ u izhâr ve 'ibadullâhi râh-ı sedâd [ü] müstâḳîme hidâyet idüp terḡib itmekle me'mûr oldılar. Ḥaḳḳı işḡâ itmeyenler için siyâset-i şer'iyeye naşb olunmaḡın niçe mütündan müftâ bih mesâ'il-i şer'iyeye ile ḥudûdullâhi tebyîn ü izhâr eylemişlerdür. Binâ'en 'aleyh 'ulemâ'-i müteahḫîrinden 'ilm ü faẓl ile ârâste ve 'amel ü diyânet ile pîrâste 'ilm-i fıḳıḥda 'allâme merhûm Dede Efendi eş-şehîr cedd-i Mınḳarizâde niçe kütüb-i uşûl ü fûrû'dan intihâb idüp istiḥrâc eylediḡi müftâ bih mesâ'il-i şer'iyeden te'lîf eylediḡi Siyâset-i Şer'iyeye nâm risâlesini nef'i 'âm ve fâ'idesi tām olmaḳ için lügat-ı Arabîden lisân-ı Türkîye [2b] terceme olunmasın ba'zı eḥibbâ vü aşdîḳâ' ilḥâḫ itmeleriyle tekellûf-i elfâz ü 'ibârât ve taşannu' u inşâ vü isti'ârâtdan ictinâb u ihtirâz idüp basît u sâde ve sun' u külfden âzâde lisân-ı 'avâm üzere sevḳ-i kelâm itmege bu faḳîr u ḥaḳîr ve keşîrüt-taḳşîr ve ḳalîlü'l-bîdâ'a es-Seyyîd Mehmed Sebzi ḡafere zunûbehu ve setere 'uyûbehu daḥi müsta'inen billâhi te'âlâ mübâderet idüp bi-'inâyetillâhi'l-Meliki'l-Müte'âl itmâm ü ihtitâmı müyesser olmuşdur. Bu terceme-i bî-i'tibâra im'ân-i nazar buyuran ihvân-ı dîn ve ḥillân-i fütüvvet-ḳarînüñ meḳârim-i aḥlâḳ ve meḥâsin-i eşfâḳlarından derḡâst olunur ki şeref-i mütâla'alarıyla müşerref ü müzeyyen buyurduḳlarında vâḳi' olan zellât u hefevâtüñ ḳâbil-i te'vîl ü taşḫîḫ olanlarını ḳalem-i luḡf u keremile [3a] taşḫîḫ ü işlâḫ ve ḳâbil-i işlâḫ olmayanlarından 'afv ü şafḫla iḡmâz ve bu muḥtâc-ı du'â olan müstemendi ḡayrile yâd ve ḳalb-i mehdûmını âbâd buyuralar. Vallâhu'l-Müste'ân ve 'aleyhi't-tüklân.

Hidâye şerḫi 'Înâyede zıkr olundu ki siyâset-i taḡlîz cezâ'-i cinâyetdür. Ya'nî ḳabâḫat ü feẓâḫata cezâ'-i ḡalîzdür. Ve siyâset için ḥükm-i şer'î vardır ki fesâduñ mâddelerin ḳaḥ'ider. Mu'inü'l-Ḥükkâm nâm kitâbda السِّيَاسَةُ شَرِيعَةٌ مُعَلَّطَةٌ diyü zıkr olunup ve siyâset iki nev'dür biri zâlimedür ki şer'î at anı ḫarâm eylemişdür ve biri daḥi 'âdiledür ki zâlimden ḥaḳḳı ihrâc ve zuhûra getirüp ve mezâlim-i keşîreyi def' ve ehl-i fesâduñ mübtelâ oldukları fesâd u şeḳâvetlerinden tevbe vü ferâḡat itdürmek ile vech-i şer'î üzere olan a'mâl ü ef'âlüñ vuşûline sebep olur. Pes şer'îat ḥaḳḳı izhâr itmekde [3b] siyâset-i 'âdileye muḥtâc ve icâb eyledi ve bu siyâset-i 'âdile ḫuşuşı ol ḳadar vâsi'dür ki fehimler ḡalâlete düşüp ve ḳâdemler mütezazel olur. Ve siyâset-i 'âdilenüñ ihmâli ḫuḳûḳ-ı 'ibadullâhi zâyi' ve ḥudûdullâhi ibtâl ve ehl-i şerr ü fesâduñ cesâret ü cür'et ü i'tibârlarına bâ'îş ve bu bâbda ehl-i vüs'at ü 'inâdun i'ânetlerine sebep olmaḡla niçe mezâlim-i şeni'anuñ ḳapuları açılıp bi-ḡayr-i ḥaḳḳ-ı şer'î sefk-i dimâ' ve ḡâşb u aḡz-ı emvâl-i 'ibadullâha bâdî olur. Binâ'en 'aleyh siyâset-i şer'iyeye elzem-i

levâzım ve ehemmi-mühimmâtdan oldu. Bir tâ'ife mezmûm olan tefrîṭ ṭarîḳine sülûk idüp siyâset-i şer'iyye ebvâbından nazarların kaç' eylemişlerdür. Tâ'ife-i merḳümeden bir miḳdârı zannederler ki siyâset-i şer'iyeye raġbet idüp mürâ'ât eylemek kavâ'id-i şer'iyeye muḫill ü münâfi olmak [4a] zu'mıyla sübül-i vâzıḫ olan ṭarîḳ-i ḫaḳḳı sedd ü bend idüp 'inâdlarından nâşî ṭuruḳ-ı ḫaḳdan 'udül ve ṭarîḳ-i fâzıḫâ vü ḳabîḫayı ṭutup siyâset-i şer'iyeyi inkâr eylediler. Siyâset-i şer'iyeyi inkâr eylemek ise nuşûş-ı şer'iyeyi redd ü inkâr eyleyüp ḫulefâ'-i râşidini taġlîṭ eylemek olur. Ne'üzubillâhi te'âlâ. Bir tâ'ife daḫi ifrâṭ yolına zâhib olup ḫudûdullâhdan tecävüz itmekle ḳavânin-i şer'-i muṭahhardan ḫurûc ve mezâlim-i menhiyye vü bed' ve siyâset-i nâ-meşrû'ı irtikâb eylediler. Ol mülâhaza-i bâṭıla ve efkâr-ı 'âṭıla ile ki siyâset-i şer'iyye siyâset-i ḫaḳ ve maşlahat-ı ümmete ḳâşırdu bu ḫod cehl-i maḫz ve ğalaṭ-ı fâḫişdür. Fe-ḳad ḳalellâhu te'âlâ 'azze ve celle اليوم اكلت لكم دينكم و اتممت تركت فيكم ما ان تمسكم به لن تضلوا [4b] şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem buyurmuşlardur. Böyle olduğunda şekk ü şübhe daḫi yokdur. Yâ nice siyâset-i şer'iyye maşlahat-ı ümmete ḳâşır olur. Ve bir tâ'ife-i celîle-i müstaḫsene daḫi meslek-i vasaṭa sülûk eylemişlerdür ki ol meslek ṭarîḳ-i ḫaḳdur. Tâ'ife-i cemîle-i mezkûre anlardur ki siyâset ile şer'-i muṭahharayı cem' ve naşb-ı şer'-i şerîf ve aña mu'âvenet ü nuşret ve dâ'imâ ḫudûdullâhi gözetmek ile cümle-i bevâṭılı ḳal' u ḳam' u idḫâz buyurdılar. ḫaḳ subḫânehu ve te'âlâ hazretleri diledüġi ḳulına hidâyet ü tevfiḳin refik idüp ṭarîḳ-i müstaḳiminde istiḫdâm itmekle عدل ساعة خير سنة sevâbına nâ'il idüp dünyâ vü âḫiretde mu'azzez ü mükerrem ider. İmdi tevâ'if-i şâlişe-i mezkûreden ṭarîḳ-i tavsîte sâlik olan tâ'ife-i celilü's-şânun aḫvâli [5a] niçe fuşûli müstemil olmaġla faşl-ı evvel siyâset-i şer'iyenün kitâb ü sünnet ile meşrû'iyetine delâlet eylemenün beyânındadır. Bu bâbda vücûh-ı keşire vardur. Eger cümle siyâset-i ḫulefâ vü mülûk u ḳuzâṭun siyâset-i şer'iyye ile ḫuḳûḳ istiḫrâcınun ṭarîḳi tamâmen zikr olunsa taṭvîl-i kelâm u kitâba mü'eddî olmaġın mü'ellif-i merḫûm iḫtişâr murâd idüp ba'zıların zikr ile iktifâ' eylemişdür. Şerḫ-i Meşârıḳda bâb-ı İnne'den naḳl eyledüġi من حرق غرقناه و من حرق حرقناه ḫadîs-i şerîfi siyâset üzerine maḫmûldur. Ve ḳavlulu şallallâhu 'aleyhi ve sellem ان النار لا يعذب بها الا الله buyurmuşlar iken zenâdıḳadan bir ḳavm 'Alî kerremallâhu vechehu ve raḫıyallâhu 'anh ḫazretlerine sen ilâhsın diyüp ṭuruḳ-ı ḫaḳdan 'udül ve râh-ı ḫalâlete düşüp ısrârları mübeyyen olduğda ḫazret-i 'Alî raḫıyallâhu 'anh [5b] anları siyâseten ve mübâlaġa ile zecr için âteşe yakmak ile helâk eyledi. Zîrâ maşlahat iktizâ eyledükde mülûk ü vülât için siyâset ve mübâlaġa ile zecri câ'iz görmüşlerdür. Naḳl olundu ki Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḫadîs-i şerîfnde âteşe yakmak ḫazret-i Allâh 'azîmü's-şâna lâyıḳ ve maḫşûşdur deyü buyurmuşlar iken ḫazret-i 'Alî raḫıyallâhu 'anh ḳavm-i zenâdıḳayı niçün âteş ile ihlâk eyledi deyü su'al olduğda sehere ḳavmi âteşden ġayrı olan cezâ' ile ihlâklerin men'e ḳâdir olurlar ammâ âteş ile olan ihlâklerin men'e ḳâdir olmadıkları için ve maşlahat daḫi iktizâ' idüp zecr ü mübâlaġa lâzım geldüġi için âteşe yakdılar deyü cevâb virilmiş. ḫâlen ki ḫin-i iḫrâḳlarında ḳavm-i melâ'in ilâh olduğunı şimdi taḫḳîḳ eyledük zîrâ âteşe yakmak Allâha maḫşûş olduğun iştîmişüz dirler idi. [6a] Bu taḫḫîrce maşlahat iktizâ eyledükde siyâset-i mübâlaġa câ'iz oldu. Şerḫ-i Viḳâyenün ve Hidâyenün ḫudûd bahşlerinde ḳavlulu şallallâhu 'aleyhi ve sellem اقتلوا الفاعل والمفعول به في حق اللواطه daḫi bunun gibi siyâset mübâlaġa üzerine maḫmûldur. Câmî'ü'l-Pezdevî şerḫi bâb-ı siyâsetinde Ebâbekri's-Şiddîḳ raḫıyallâhu 'anh ḫazretleri ḳışâş şâhidlerin rücû' eylediklerinden soñra ḳatıl buyurdıkları daḫi siyâset üzerine maḫmûldur. Hidâye şerḫleri ebvâb-ı ḫudûdunda eḫadîs ve âşâr-ı şâḫâbeden livâṭa ḫaḳḳında rivâyet olunanlar

siyâsete mâhmûldür. Beşinci def'asında sârık hakkında olan siyâset-i şer'ıyye gibi ki katl eylemişlerdür min kavlihi şallallâhu 'aleyhi ve sellem فان عاد فقتلوه Beyân-ı Rivâyet nâm kitâbda livâta hakkında rivâyet olundu ki muhbir-i şâdiq ve şahâbe hazretleri haber virdükleri katl ü recm ü tenkiş [6b] ve bunlar emşâli cezâ cümlesi siyâset üzerine ma hmûl olmağla bizüm mezhebimizde be- tarîki's-siyâse ta'zir câ'iz oldu. Görmez misin ki İmâm Muhammed rahîmehullâhu 'aleyhi Ziyâdât nâm kitabında الامام والرأى الى الامام eger mu' tâdiysa dilerse imâm anı katl ve dilerse darb ve dilerse habs ider deyü buyurdıkları vücûbına delîldür. Mu' inü'l- Hükâm ve İmâm 'Irâkînüñ Zâhire nâm kitâblarında vülât ü hükâm üzerlerine a hkâm-ı siyâsete vüs'at virilmek şer'e muhâlif degüldür deyü tahrîr eylemişlerdür. Belki meşrû'ıyyetini te'yîd ü te'kîd ider delilleri hulefâ'-i râşidîn hükümlerinde mu kaddemâ zıkr olundu. Ve bunuñ gibi kavâ'id-i şer'ıyyede niçe vücûh vardır ki anâ şehâdet ider. Vech-i evvel fi-zemâninâ mücerred fesâd vefret ü keşret bulup 'aşr-ı evvele muhâlif i' lân u intişârı ihtilâf-ı a hkâm ve vüs'at-i siyâset-i hükâm üzerine iktizâ [7a] eylemişdür. Şol hayşıyyet ile ki bi'l-küllıye şer'den çıkmayup vech-i şer'î üzere ola. Zîrâ li-kavlihi şallallâhu 'aleyhi ve sellem لا ضرر ولا ضرار hadîs-i şerîfi mücebince bu kavânin-i şer'ıyyeyi terk eylemek zarara mü'eddî olup hârec hakkında vârid olan nuşûs-ı siyâset-i şer'ıyyenüñ i' mâlîni te'kîd ider. İkinci vechi meşâliḥ-i mürseledür. Meşâliḥ-i mürsele oldur ki şer'-i mu tahharanuñ i' tibârına ve ilğâsına şehâdet eylememişdür. Ve aşhâb-ı 'u kûl daḥi bu meşâliḥ-i mürseleyi kabûl ile telaqqî eylemişlerdür. Ve bunuñ ile 'amel eylemenüñ cevâzını şahâbe-i kirâmuñ 'amelleri te'kîd ider ki şer'de bir şâhid i' tibârına ve ilğâsına te kaddüm itmemişdür. Qur'an-ı 'azîmü's-şânı yazmak gibi ve velıyy-i 'ahd itmek gibi ve terkü'l-ḥilâfete şürâ beyne sitte gibi ki hazret-i 'Ömer eylemişdür ve kütüb-i mütenevvi'anuñ tedâvini ve aqçeye darb-ı sikke ve zindân binâ olunmak ve bunlar emşâli olanlar gibi [7b] ve hazret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh mescid-i Resûlullâh qurbunda olan vaqıf-hâneyi hedm idüp mescid-i şerife ilhâk u tevsi' eyledüğü gibi ve hazret-i 'Osmân raḍıyallâhu 'anh tertib üzere yazılmayan meşâhiḥi ihrâk idüp şürûḫıyla tertib üzere kelâmullâhı muşhâf-ı vâhidde cem' eyledüğü gibi ve cum'a namâzı için çârsü vü bâzârda tecdid-i ezân ve bunlar emşâli olan 'ameller gibi ki bunlaruñ cümlesi meşâliḥ-i 'ibâdullâh için i' mâl olup li-maşlahatıhi fi'le getürmüşlerdür rıdvânullâhı te'âlâ 'aleyhim ecma'in. Üçüncü vechi şer'-i mu tahhara vâlî vü kâdî naşb olunmağdan ziyâde şehâdeti teşdid eyledüğünü beyân ider ki bir vilâyete bir vâlî ve bir kâdî kâfidür ammâ bir da'vâya iki zinâ da'vası olursa dört lâzım geldüğü gibi ki şehâdetde 'adâvet tevehhüm olunduğı için teşdid olunup 'aded-i şâhid ve hürriyyet [8a] şart kılındı. Ancak ba'zı mevâdd ve bir kaç huşûşda ki rü'yet-i hilâl-i Ramazân ve kâbile 'avretüñ veled hakkında olan şehâdeti ve bunlar emşâli olan huşûşlaruñ şehâdetine bir şâhid kâfi olduğı gibi ve zinâ huşûşında dört şâhid المكحلة و كالميل فى المكحلة dimege muhtâcdur. Katl zinâdan eşedd ü a'zam kebâ'ir iken iki şâhid kifâyet eylemesi mücerred tesettür içündür. Zevc-i mülâ'ine beyyine lâzım olmayup yemîni ile ḥalâş olup hadd-i kazf lâzım gelmez. Sâ'ir kazafât bunuñ ḥilâfidur ki sâ'irinde beyyine lâzım gelür. Ferş ü 'ıyâl ve ensâbını reybden ḥalâş eylemek lâzım olduğı için ve bunlaruñ envâ'ı şer'-i mu tahharada çokdur. Lâyık olan ihtilâf-ı zamân ve ihtilâf-ı aḥvâl mürâ'ât oluna ki kavânin-i siyâset-i şer'ıyye kâvâ'idinüñ ihtilâf-ı zamân ve ihtilâf-ı aḥvâl münâsebetine şehâdet itmek i' tibârıyla umûr-ı vâkı'a meşâliḥ-i mürsele olmayup [8b] belki kavâ'id-i aşlıyye olan rütbe-i 'âliyyeye mülhâk u mülâkî olur ki şer'-i mu tahhara anuñ i' tibâr u ilğâsını ta'yîn ü taşriḥ ider. Dördüncü vechi bu kavânin-i siyâset-i şer'ıyyede her hüküm ki vârid ola anâ bir delil-i maşşûşa vardır veyâḥûd aşl bir mes'ele-i meşrû'a üzerine kıyâs olunmuşdur mu kaddemâ zıkr olunanlar gibi.

Hâlbuki ba'zı meşâyih daği bu vechle zıkr eylediler ve mezheb daği budur deyü buyurdular ki bir emrde 'udüldeñ gayri bir cihet bulunmasa şehâdet veyâhüd kaçâ veyâhüd vilâyet için fücürda eķall ve füsûķda aşlah olanı ikâmet olunur. Anuñ için ki umür-ı 'ibâdullâh mu'aţţal olmayup hûķûķ u meşâlih u aĥkâm zâyı' olmaya. Zann eylemem ki cümle 'ulemâ' buña muĥâlefet eyleyeler. Zırâ teklif imkân ile meşrûtdur 'umüm fesâd ecli için. Çünkü fâsıķuñ şehâdeti [9a] câ'iz oldu. Zamâne ehli fesâdınuñ keşreti için aĥkâm-ı siyâsetde daği vüs'at câ'iz oldu. Hâlbuki 'Ömer bin 'Abdul'aziz ĥazretleri zamân-ı bâ-sa'âdetlerinde buyurmuşlar ki سحدث للناس اقصيته ما يحدثوا من الفجور ya'nî bundan soñra nâs için niçe kâzıyyeler ĥâdiş olur fücürdan ihdâş eyledükleri kaçard. Zâĥiretü'l-Mâlikıyye nâm kitâb şâhibi İmâm 'İrâķi ĥazretleri buyurur hiç şek yokdur ki bizüm zamânımızuñ kużât u şuĥûd ve vülât ü ümenâsı 'aşr-ı evvelde olsalar idi emr-i dâinde anlaruñ birine i' timâd olunmaz idi. Zırâ bunlar 'aşr-ı evvele göre fâsıķlardur. Anuñ için ki bizüm zamânımızuñ eyüleri 'aşr-ı evvelüñ erâzilidür. Erâzili ise kâđi vü vâli ve emîn ü şâhid eylemek fişķ-ı maĥzûdur. Ve li-zâlike 'aşr-ı evvelde kabîh olan [9b] bizüm zamânımızda ĥâsen oldu. 'Aşr-ı evvelde zıyķ olan ihtilâf-ı zamân ve ihtilâf-ı aĥkâm sebebiyle bizüm zamânımızda vüs'at buldı. Beşinci vechi siyâset-i şer'ıyye kavâ'id-i şer'ıyyeden kaçd u aĥz olunup şer' den ĥâric olmaması beyânındadır. Taĥķiķ şer'-i muţahhara niçe umûra vüs'at virür. Ez-cümle şaĥîr u şaĥîre emziren murđi'a 'avretüñ eşvâbı necâsetden ĥâlî olmayup pâk degül iken mādâm ki 'aynı necâseti müşâhede itmeye namâzın edâ itmege şer' vüs'at virmişdür ve yaĥmur vaķtlerinde bilâd-ı a'zamda olan tıyn gibi ve İmâm Muĥammed raĥimeĥullâhi 'aleyh Buĥârâ şehrinüñ 'özü ve necâsetiyle âlûde olan tıyninde vüs'at virdüĥi gibi ve ķurûh ve yara ve çıban şâhiblerine necsüñ keşretinden ve aşĥâb-ı bevâsîrüñ belelinden nâşî vüs'at virüldüĥi gibi şâri'üñ müzâyâķa vaķtinde erkân-ı şalavâtı ve şurûtını terki câ'iz [10a] gördükleri gibi ki şalât-ı ĥavf ve aña mümâşil olanlardır. Bu maķûle şer'-i muţahharada çokdur. Ve li-zâlike İmâm-ı Şâfi'î ĥazretleri ما ضاق الشئى الا التسع buyurdıkları bu 'illetlere ve bu yerlere işâretdür. Kezâlik mefâsidüñ def'i üzerimize güç olsa vüs'at virilir. Muķaddemâ zıkr olunanlara vüs'at virüldüĥi gibi. Ammâ şart-ı ân ki şer' den ĥâric olmaya. Altıncı vechi ibtidâ' i insânda ki ĥazret-i Âdem 'aleyhisselâm zamânında ĥâl-i zıyķ olup insân az olmaĥla kıız ķarındaşı erkek ķarındaşa nikâĥ olunmaķ ĥelâl ve niçe eşyâda daği vüs'at bunuñ gibi idi. Vaķtâ ki Benî İsrâ'îl zamânında zürriyyet çok oldu evvel olan nikâĥ ĥarâm oldu ve Benî İsrâ'îl kavmi zamânlarında yevm-i Sept ve şuĥûm-ı ibil ĥarâm olup ve elli vaķt namâz emr olunup ve birisi günâh itse tevbesi kendi nefsinı ķatıl eylemek ve bir yerine necâset bulaşsa taĥhîr [10b] ol maĥalli kaç' itmek ile ve bunlar emşâli niçe şeyler var idi. Bundan soñra âĥirü'z-zamân geldükde cesed-i insân za'if olup kuvvet ü kudret az olmaĥla ĥazret-i Allâh 'azîmü's-şân ta'zîmen li-nebiyyinâ ķullarına luţf u kerem ü iĥsân eyleyüp Benî İsrâ'îl zamânında ĥarâm olanlardan niçe mevâddı ümmet-i Muĥammed ķullarına ĥelâl eyledi. Elli vaķt namâzı beş vaķte tenzîl ü ta'yîn ve günâhlara tevbeyi ķabûl buyurdu. Bu zıkr olunanlardan zâhir oldu ki taĥķiķan aĥkâm-ı şer'i'at ihtilâf-ı zamân ĥasebiyle olup Cenâb-ı Bârinüñ ķullarına luţfidur. Ve ma'lûm oldu ki siyâset-i şer'ıyye uşûl-i kavâ'id den çıķmayup ve bid'at olmayup 'ayn-ı şer' dür. Viķâye şerĥinde siyâset ĥuşuşında Faķîh Ebî Bekr A' meş raĥmetullâhi 'aleyhden beyân u rivâyet ider ki müdde'â 'aleyh sirķati inkâr eylese eger imâmuñ münkir sârıķ [11a] üzerine zann-ı ĥâlibi olup mâl-i mesrûķ sârıķuñ 'indinde olmaķ şübhesi muķarrer ise imâm-ı ekber re'yi ile 'amel eyleyüp sârıķ-ı münkire 'iķâb idüp iķrâr itdürür didiler. Ĥulâşa'nuñ sirķat bâbında ve Bezzâziyye'de ve İmâm Muĥammed raĥmetullâhi te'âlânüñ Aşl-ı Mebsûţ nâm kitâbında zıkr olunmuşdur. Eger müdde'â 'aleyh sirķati inkâr eylese 'ämme-i meşâyih didiler

ki imâm anı ta'zîr ider. Ol vaktde ki sâriķ maħall-i töhmetde buluna sâriķlar ile mümâşiyet ve şâribü'l-ħamr ile mücâleset idüp şürb-i ħamr itmeyenler gibi. 'Aşâm bin Yûsuf ħazretleri Belĥ pâdişâhı ziyâretine varup şoĥbet iderler iken ittifâķ bir sâriķ getürdiler. Sirķatinden su'âl olunduķda inkâr itmekle pâdişâh-ı Belĥ ħazret-i şeyĥden şer'an ne lâzım gelür diyü su'âl eyledükde *على اليمين على المنكر والبينة على مدعى* diyü cevâb [11b] virmeleriyle falâķa ve degenek getirün diyü emr eyleyüp degenek on def'a ħarb olunmadın sâriķ iķrâr ve sirķa eylediĥi eşyâyı ĥaber virmekle meclis-i pâdişâhıye getürdüklerinde şeyĥ 'Aşâm *منه بالعدل اشبه ظلما* ma'rahit *سبحان الله* diyüp ta'accüb eyledi. Câmî'ü'l-Fetâvâ ve Mecma'u'l-Fetâvâ ve Bezzâziyye ve Muĥîṭ nâm kitâblardan naķl olunur ki Meşâyih-i kibâr sâriķuñ iķrâhen iķrârî şaĥîĥdür didiler. Ħasan bin Ziyâd'dan iķrâr itdürmek için sâriķ ħarb olunur mı diyü su'âl olunduķda *ما لم يقطع اللحم ولا يظهر العظم* ya'nî mādâm ki eti döĥilüp kemikleri zâhir olmaya ħarb olunur diyü buyurdılar. Ħızânetü'l-Müttaķîn nâm kitâbdan ba'zî müte'ahĥîrin sâriķuñ iķrâhen iķrârî şaĥîĥdür diyü fetvâ virüp iķrâr itdürmek için sâriķı ħarb eylemek helâldür didiler. Cevâhir-i Fetâvâda Kâđî Nâşihî'den [12a] su'âl olundu. Eyle Nâşihî'dür ki zamânınuñ 'ulemâsı anuñ ĥaķķında fiķĥ-ı şerîf aña vaĥy olunmuşdur dirler idi sâ'î bi'l-fesâd ve nâsuñ beynine şerr ü fesâd ilķâ iden müfsidlerî sultâna i'lâm eyleseler sultânınuñ üzerine ne vâcib olur diyü su'âl eyledüklerinde vücüben ħatlı olunur fesâdı için ve ħatlıden ĥayri nesne ħanâ'at itdürmez diyü cevâb virdiler. Ve Cevâhir-i Fetâvâda zıķr olunur Kâđî-i Nâşihî müşârun ileyħden zenbür ve kelb ve sâ'ir ĥaşerât-ı mü'ezziyenüñ ħatlınden su'âl olunduķda eşref-i maĥlûķât insân iken mü'ezzi olduķda ħatlı ca'iz ola ĥaşerât-ı mü'ezzi ħanda ħalür diyü cevâb virdiler. Hidâye ve cem'î kütüb-i fûrû'da *من اعتاد الحنق* ya'nî âdem boĥmaĥa mu'tâd olan kimesne şaĥib-i fitne ve şâ'î bi'l-fesâd olduĥi için siyâseten ħatlı olunur diyü taşriĥ eylediler. Serrâciye ve Muzmerât nâm kitâblarda sâriķ üç ve dört kerre sirķa eylese [12b] şâ'î bi'l-fesâd olduĥından imâm anı siyâseten ħatlı ider diyü muşarraħdur. Ħızânetü'l-Müftiyyîn ĥudûd baĥşı âĥirinde kaçan imâm ĥannâķı bilse yâĥûd iķrâr eylese yâĥûd edevât u metâ'-ı ĥannâķından yanında nesne bulunsa imâm anuñ boynun urur veyâĥûd salb eyler diyü yazmışlar. Ħulâşâ ve Bezzâziyye ve anlara muvâfiķ mecma'u'l-fetâvâda ĥaṭar ve ibâĥât baĥşinde fetâvâ-yı Nesefiden naķlen Seyyidü'l-İmâm Ebü Şücâ' a'vanenüñ ħatlı müşâb olur diyü buyurmuşlar ve küfürlerine fetvâ daĥi virmişler lâkin bizüm meşâyihimizün muĥtârları a'vanenüñ küfürlerine rızâ virmeyüp ħatlıleri câ'iz olmaĥla küfürlerine delâlet eylemek lâzım gelmez diyü red eyleyüp *قاله* 'İllâhu te'âlâ *انما جزاء الذين يحاربون الله ورسوله* Bu âyet-i kerîme ile 'adem-i küfrlerine ĥükm eylediler. Yine Mecma'u'l-Fetâvâ ve siyer-i Bezzâziyye ve Fetâvâ-yı 'Aṭâ bin Ħamza'dan [13a] naķl olunur ki vaķt-i fetretde a'vanenüñ ve sâ'î bi'l-fesâd ve zâlemenüñ ħatlılerinden su'âl olunduķda sâ'î bi'l-fesâd olduķlar için ħatlıleri helâldür. Eger fetret vaķtinde kendilerin men' idüp iĥtifâ daĥi eylemişler ise. Zîrâ anlaruñ ol vaķt ferâĥları zarûridür. *قاله* 'İllâhu te'âlâ *ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه* âyet-i kerîmesiyle tecvîz eylediler. Yine Seyyidü'l-İmâm Ebü Şücâ' dan i'tirâzen su'âl eylediler ki a'vanenüñ ħatlınde müşâb olunur diyü buyurmuş idinüz a'vaneden iki fâzıl kimesne vardur kitâb-ı tevĥîdi kıra'et eylemişlerdür ve şâlih ve müselmân âdemlerdür diyü medĥ ü şenâ eyledüklerinde ne'am eger müselmân iseler didi. Yâ bu maķûle fâzıl âdemlerüñ İslâmlarında şübhe mi var didüklerinde Şeyĥ Şücâ' ehl-i İslâm üzerine şefķat ve anlaruñ [13b] ferĥleriyle ferĥlenmek ve ĥüznleriyle maĥzûn olmaķ şerâ'it-i İslâmıdır. A'vane bunuñ ĥilâfidur ve eger vâşıl-ı ĥaķiķat olmaķ murâdıñuz ise istimâ' idün didi. Ol iki kimesnenüñ ĥizmet eyledükleri pâdişâh zîr-i ĥükümetinde olan ehl-i İslâma baña yüz biñ ĥurûş iķtizâ eylemişdür iki üç ĥüne deĥin ol iki âdemlerimiz yedleriyle cem' olınsun diyü münâdî nidâ itdürse ol

vaqt nâs nice olur ve ol iki kimse nice olur didi. Aşhâb-ı nâs maẓzûn ve iki kimse mesrûr olur didiler. Ve ẓâble't-taḥşîl 'afv eyledüm diyü münâdî nidâ itdürse nice olurlar didi. Cümle nâs mesrûr ve ol iki kimse maẓzûn u maẓmûm olurlar didiler. Yâ nâsuñ hemm ü ḥüznleryle mesrûr u ferḥ ve sürûrlaryla maẓzûn u maẓmûm olan kimseler nice İslâm-ı tāmîle müselmân u şâlih olurlar diyüp [14a] sâ'illeri olan aşhâbın iskât ider. Bezzâziyye âḥiri cinâyetinde muşarraḥdur ki milkiñ fesâdı sâ'î bi'l-fesâd olanlaruñ sa'y u fesâdları sebebiyle olmağla ẓatllerine fetvâ virildi dimişler. İmâm Mâverdi'nüñ Aḥkâm-ı Sultâniyyesi ondördüncü bâbında İbn-i 'Abbâs raḍiyallâhu 'anh hazretlerine bir adam gelüp saña yüz bin dirhem vireyüm baña filân manşıbı virüp tevciḥ eyle diyü ricâ eyledükde İbn-i 'Abbâs hazretlerine rüşvet 'arz eylediği için mezbûra yüz degnek ẓarb u ta'zir ve te'diben ḥayyen şalb eyledi. Şerḥ-i Zâhidînüñ ḥudûdı baḥşinde ve Firdevs kitâbında bir kimesnenüñ maḥremini âḥer kimesne zinâ iderken görse zânîyi ẓatl eylesin câ'iz görmüşler. Kezâlik bir kimesne bir âḥer muḥşan kimesneyi zinâ iderken görüp muḥaddem ferâğat ve terk eyle diyü şayḥa eyledükde zânî fâriğ olmasa ol kimesne zânîyi ẓatl helâl ve câ'izdür diyü Seraḥsî şerḥinde [14b] Muḥammed raḥmetullâhdan naḳl ider. Cemî' mükâbere ve zûlm ve ẓaḥ'ü't-ḥarîk ve kebâyir ve şâhibü'l-meks ya'nî 'aşşâr u ceddâd daḥi buña kıyâs olunur diyü taşriḥ eylemişler. Ve şerḥ-i elsinede bir kimesne maḥremini nikâḥ ve vaṭy eylese Aḥmed ve İshâk ol kimse ẓatl ve mâlî aḥz u girift olunur didiler. İbn-i Temcîd tefsîrinde لا تتكحوا ما نكح أبائكم و el-âyet buyurulduğuna binâ'en ve Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretleri Ebâ Bürdeyi ol kimesnenüñ ẓatl ve mâlını aḥza göndermişdi ki babası vefâtından sonra ol kimesne üvegi anasını almış idi. 'Alâ sebîlü's-siyâseti ve't-ta'zir ẓatl ve mâlî aḥz olundu. Nihâye ve Mi'râcü'd-Dirâye kitâblarında zarar-ı 'âmmı def' için zarar-ı ḥaşşa taḥammül olunur aña mişâl budur ki küffâr ile muḥâtele esnâsında ehl-i İslâmı ve şıbyânı kendülere meteris ü siper ittihâz eyledüklerinde [15a] oḳ ve ṭop ve tüfenk atılır ve eytâm mâlından da'vâ iden müdde'î ile vaşî bir miḳdârın virüp şulḥ olmak gibi ve âkile marâzına mübtelâ olan helâk ḥavfindan bir 'uzvun ẓât' demek gibi. Siyer-i Ğâyetü'l-Beyânda ve Siyer-i Fetâvâ-i Kâḍıḥan ve Bidâyede daḥi zarar-ı 'âmmı zarar-ı ḥaş ile def' eylemek vâcibdür diyü yazmışlardır. Ve yine Bidâyenüñ bu bâbında mezkûrdur. Çünkü siyâset-i şer'îyyenüñ ṭuruk-ı şer'îyyeden olduğı delîl ile şâbit oldu. Kâḍılar için siyâset-i şer'îyyeyi eylemek var mıdır ki sirḳat ve sâ'ir töhmetlerden biriyle ḥuzûr-ı kâḍıya getürdiklerinde ẓarb ve sâ'ir siyâset-i şer'îyye ile siyâset eylemek kâḍıya câ'iz olur mı diyü su'âl olunduğda İbn-i Kayyim el-Cevzî el-Ḥanbelî cevâb virdi ki zamân ve mekân ve 'örf'e göre olur didiler. Zâḥire ve Aḥkâm-ı Sultâniyyede kâḍınuñ siyâset-i şer'îyyede [15b] 'alâḳa vü medḥâlî yoḳdur diyü yazmışlardır. Bu bâbda mü'ellif Dede Efendi merḥûm iḥtişâr idüp mezâhib aşhâbınuñ aḳvâline taṭbîk u tedkîk ve intihâb itmekle zıkr iderler ki vâlî-i cerâyim ile kâḍınuñ beyninde on vechle fark vardır. Evvelâ vâlî-i cerâyimde kuvvet ü heybet vardır kâḍıda yoḳdur. İkinci iḳtidârda ve kelâmda vüs'atleri vardır. Üçüncü ḳorḳutmaḳ ile ve sâ'ir delâ'il ü şevâhid-i lâyiḥa ki ḥaḳḳı izhâr itmege bâ'ışdür. Dördüncü bir kimesnenüñ zûlmünü görse vâlî anı te'dîb ile muḳâbele ider. Beşinci ḥuşûm beyninde olan aḥvâlde vâlîye şübhe 'arîz olsa aña ittîlâ' ḥaşıl idince te'ḥîr eylemek vardır. Kâḍılar bunuñ ḥilâfidur. Zirâ ḥaşmuñ biri ḥükmüñ faşlın murâd eylese kâḍı aña te'ḥîr idemez. Altıncı bir da'vâ ḳarışık olup vâlîye iştibâḥ gelse bir âdemi yediyle [16a] anları rızâlarıyla şulḥ eylemek vardır. Kâḍı bunuñ ḥilâfidur ki iki ḥaşm kendüler ṭalib olmak ile âḥeri tevsiṭ idebilir. Yedinci iki da'vâcı birbirleriyle mücâdele idüp nizâ' u cedelleri mütemâdî olsa eger şer'an kefilleri alınacak da'vâ ise inşâfa gelüp inḳıyâd idince vâlî anlaruñ kefillerin aldırır. Sekizinci şehâdeti mestûr olanuñ şehâdetin istimâ' ider. Ṭoḳuzuncu vâlîye

şübhe 'arız olsa şahidlere yemin virür. Onuncu bir kimesne vâliye varup filân kimesne ile böyle şöyle da'vâm vardur filân ve fülân âdemler şahidlerimdür didükde gıyâbda vâli şahidleri getirüp da'vâ-yı mezkûrdan su'âl eylemek vardur. Kâdılara câ'iz degildür. Meger müdde'î ve müdde'â 'aleyh şahidlerün ihzârın ve istimâ' olunmasın murâd ideler. Ve mezheb şâhiblerinden kaç'î delâlet vardur ki on huşûşdan [16b] ba'zıların kâdıları daği icrâ ider didiler. Hattâ huşâmâdan birisi kâdıya selâm virse meclisün hürmetin ibkâ için zâhiren selâmını almamağı câ'iz görmişler. Buña ruşşat kuvvet ü heybet için oldu. Mu'inü'l-Hükkâmda bir bâb mahşûşan zıkr ider ve Kitâb-ı Muhi'tde şabbî(?) tâciri te'dib için bilâ-ikâb habs eylemek kâdıya câ'izdür hukuq-ı 'ibâd bâtıl olmasın için. Kezâlik kâdı huzûrında iki haşm birbirlerine şütüm eyleseler kâdı ikisin daği habs ü ta'zir eylemek câ'izdür. Ve tarafeynde vâfir hüccet ve temessükât olup huzûr-ı kâdıda muhâşame vü müşâteme ve itâle-i lisân eyleseler tarafeyn temessükâtın hark u hark idüp müceddeden istimâ' eylemek kâdı için vardur. Ve Mu'inü'l-Hükkâmda ümenâ vâsıtasıyla tarafeyni şulh eylemek kâdı için câ'izdür diyü yazmışdur. Ve iki büyük âdem veyâhüd [17a] iki akraba beyninde vâki' olan da'vâlarda kâdı te'ennî eyleyüp beynerin şulh ider. Evâyil-i zamânda kâdı-i 'âdil huzûrına hem-civârlarından iki haşm gelüp muhâşame eyledüklerinde kâdı-i 'âdil pend ü naşihat ile şulh eyledi. Ve hazret-i 'Ömer raçıyallâhu 'anh daği zevî'l-erham beyninde da'vâ vâki' olduğda hükmdede te'hîr u tereddüd idüp akraba beyninde hüküm eylemek 'adâvet ü za'âyen(?) irâş itdüdüğü için te'ennî vü şulh iderler idi. Kitâb-ı Hüsamıyye'de yazar ki şehâdet mestürını ma'dûd olan yerlerde istimâ' ve şahidlerde şübhe eyledükde tahtif eylemek kâdı için daği vardur. Tâtârhaniyye ve Mużmerât ve Tehzîb kitâblarında fi-zamâninâ fışkuñ keşretinden tezkiye-i şahid müte'assir olmağla kâdıları için yemin virmege ruşşat virilmişdür. İbn-i Leyli Hızânetü'l-Fetāvâsında bunu te'yid ider. Hilâfen li's-Şâfi'î rahmetullâhi 'aleyh Mecma' şerhinde [17b] kıl ile yazılmışdur ki şahide yemin virilmez zîrâ şahid hîn-i şehâdetinde eşhedü dimesi yemindür tekrâr yemine hâcet yokdur dimiş. Ammâ lafz-ı 'Arabî ile Ene Eşhedü dir ise ve illâ yemîn virilür. Mu'inü'l-Hükkâm üçüncü faşında ve Zaḥîre ve Ahkâm-ı Sulṭâniyyede vâli-i cerâyim ile kâdı beynerinde tokuz yerde fark vardur diyü yazılmışdur. Birisi kazf töhmetiyle aḥz olmanuñ aḥvâlini maḥallesi aḥâlisinden sâbıkası var mıdur ve bu töhmetün şâhibi olup kazf eyledüğü vâki' midür diyü vâli-i cerâyim su'âl eyledükde kazfın şehâdet iderler ise vâli keşfde mübâlağa ider. Kâdı bunuñ hilâfidur. İkinci vâki' olan aḥvâl ü mevâdduñ şevâhid ü 'alâmâtına ve evşâfına ve müttehemün kuvvet ü za'fına mürâ'ât idüp eger zinâ da'vâsı olup müttehem zinâ ile [18a] muttasıf ve da'vâ-yı sirkat ise sârikuñ sâbıkası olup vücûdında daği âşâr-ı sirkat ve sü'-i hâl ile meşhûr ise vâli-i cerâ'im ihtimâm idüp siyâset-i gâliẓa ider. Ve bu mezkûrlaruñ hilâfi iseler müttehemler tahtif olınurlar. Kâdı bunuñ hilâfidur. Üçüncü vâliye bir müttehem getürseler aḥvâlini keş ü istibrâ' için 'aceleten müttehami habs ider ve müddet-i habsi bir ay yâhüd muḳteẓâ-yı hâl ve töhmet ü keşfine göre habs olunur. Kâdı bunuñ hilâfidur. Dördüncü kuvvet-i töhmeti olan müttehem ikrâr u taşdik itdürmek için ta'ziren darb olunur hâdden degül. Ba'de'd-darab ikrâr ider ise i'tibâr olunur. Tahte'd-darab ikrâr ider ise i'tibâr olunmaz. Ba'de'd-darab yine su'âl olduğda ikrârın taşdik eylemez ise veyâhüd ikrâr-ı evvelün hilâfını ikrâr ider ise [18b] şonraki ikrârına ma'a-kerâhihi i'tibâr ve 'amel olunur. Kâdı için yokdur. Beşinci şol müttehem ki niçe def'a cerâyimi tekrâr itmiş ammâ hudûd ile zecr olunmamış olsa muzırru'n-nâs ise cürmiyle olunca idi habs olunup beytü'l-mâlden nafağa ve kisvesi virilür. Kuzât bunuñ hilâfidur. Altıncı müttehem bilâ-ihtiyâr keş için taḡliẓ olunup talâk ve i'tâk ve beytü'l-mâle aḳce nezr itdürmek ile tahtif olunur ke-eymân-i bi'atü's-sulṭân. Kâdı bir eḫade lafzatullâhdan gayri

ile yemîn viremez. Yedinci mücrimün qahren tevbesi zâhir olunca qatlı ve sâ'ir havf ile tahvîf olunur. Eger cürmi mücib-i qatlı dağı degül ise şalâh-ı hâle 'avdet idince tahvîf olunup qatlıdan gayri 'uqûbet ile te'dib olunur. Quzât bunun hilâfidur. Sekizinci 'avretlerün [19a] şehâdetin kesir oldukları hâlde vâli istimâ' ider quzât istimâ' idemez. Toğuzuncu iki haşm birbirlerine şütüm ve sille-i darb idüp ve bu fi'illeri 'umümen ve hâdden bir şey' mücib olmayup ve birisinde eşer-i darbden bir nesne yogise vâli ibtidâ şikâyete gelenün da' vâsın istimâ' ider. Ve eger birinde eşer-i darb var ise evvel anuñ da' vâsın istimâ' ider. Ve 'ulemânun ekşeri ibtidâ şikâyete gelenün da' vâsı istimâ' olunur didiler. Ve ibtidâ şetm ü darb kimün tarafından zühür itmişdür *El-bâdi azlam* mefhümü üzere anuñ cürmi a'zamdur. Tarafeyne ve şuret-i hey'etlerine göre te'dib olunur. Ve fâsık u fâcir ki her birinün ef'âl-i şenî'ası zâhir ve şöhetleri ola vâli anları nefy-i beled gibi ve sâ'ir emşâli 'uqûbât ile te'dib itmege mesâg vardur. Bu zıkr olunan [19b] toğuz vechün ümerâ' ile quzât farkına sebep ümerâ' bu toğuz maddede zıkr olunanları siyâset kendülere mahşuş olmağla qable's-şübüt icrâ iderler. Yoğsa ba'de's-şübüt veyâhüd vech-i şer'î üzere ikrâr olunmuş da'vâ olur ise ikâmet-i hudûdda ümerâ' ile quzât müsâvilerdür. Mu'inü'l-Hükkâm'da bu toğuz maddeden ekşerinde kâdılar için icrâ eylemek vardi diyü yazmışdur. Müttehem olan kimesnenün kazfı şehâdetin 'alâmet ü delâlet ile istimâ' eylemek kâdılar için vardi. Ammâ bî-garâz ve mütedeyyin ve şadıku'l-kavl kâşif ve cäsüs tedârik idüp sırren şahidlerün ahvâlin tecessüs itdürüp şihhatine vâsıl olur ise ve illâ fe-lâ ve bir 'âdil şahid ile ki 'adli kâdı 'indinde meşbüt ola şahid-i âherlerün cerhın câ'iz görmişlerdür. Şahid-i 'âdil gerek sırren ve gerek 'alenen şehâdet eylesün. [20a] Bu hükm 'alâmetlerün zühürına göredir. Ve şevâhid-i ahvâle mürâ'at eylemek kan da'vâsında dağı kâdılar için vardi. Dem ile müttehem olanı kâdı qable'l-işbât bir gün ve bir gice habs ider ve ibtidâ müdde'î veliyy-i dem olduğın ba'dehu demi işbât ider. Dem işbâtında veliyy-i dem müttehemün habs-i hâlinde şahidleri âher mağalle gitmişler veyâhüd bunun emşâli 'özü beyân eylese bir gün ve bir giceden ziyâde müttehem habs olunur. 'Özü beyân eylemeyüp vaqt-i mev'üd gezer ise müttehemün sâbıkası olmayup ve aşhâb-ı de'ârdan degül ise kâdı muhayyerdür diler ise kefilin alup şalvirür ve illâ habs hâkim re'y gördüğü kadar ta'vîl olunur. Ve ol mücrim ki cürmi tekrâr idüp hadd ü meşrû'a ile memnû' olmayup yine cürm-i âher ile ahz olunduğda kâdı anı mü'ebbed habs ider. Hülâşa ve Bezzâziyye'de [20b] *والدعار يجبسون حتى تعرف توبتهم* didüğü dağı bunun gibidür. 'ibâdullah ve bilâduñ şalâhı için ehl-i şer üzerine tağlîz-i cezâ ve nefy-i beled ve yedinde bulunan âlet-i şerr ü fesâdını ahz eylemek câ'izdür. Ve müttehem olana kâdı talâk u i'tâka yemîn virür. Ve kâdıya filân âdem fülân yetimün vaşisidür yetimün mâl-i mevrûsı olan arâzi ve sâyir emvâlinde hâşıl olan intifâ' dan yetimi infâk ider diyü haber virseler kâdı vaşiyi getirdüp icmâl üzere tefahhuş ve su'âl ider eger vaşî emânet ü diyânet ile meşhûr ise. Ve illâ hilâfı ile ma'rûf ise kâdı emvâli ve fâyiż-i yetimi şey'en fe-şey'en geregi gibi teftiş ve tefahhuş ve mâl-i yetimi zühûra getirür. Zâyi'atı var ise iki üç gün habs idüp tehdid ü tahvîf dağı ider. Buña e'imme siyâset-i hasene dirler ve mütteheme ziyâde tahvîf [21a] u tehdid için talâka yemîn virmek siyâset-i hasene olduğı gibi. Fetâvâda yazar ki kâdılara talâk u i'tâk ve eymân-ı muğallâza ile yemîn virmegi ekşer meşâyihimiz câ'iz görmemişlerdür. Meger zarûret iktizâ eyleye diyü fetvâ virmişlerdür. Ehl-i sicnün şehâdeti vaqt-i zarûretde istimâ' olduğı gibi. Mu'inü'l-Hükkâmın dördüncü faşlında töhmet ü 'udvân da'vâsında müdde'â 'aleyh üç kısma münkasimidür. Kısım-ı evvel müdde'â 'aleyh ittihâm eyledükleri töhmetden berî olup şalâh ile meşhûr ise icmâ'en aña 'uqûbet câ'iz degildür. Ammâ hilâfı ise ehl-i 'ırz u şulehâ ve ebrârın 'ırzlarını ehl-i şerr ü 'udvânın tasalluğundan şiyânet ü muhâfaza için 'uqûbet olunur.

Şerh-i Tecridde bir kimesne bir kimesneye fâsık u sâriğ dise eger ol kimesne şalâh u takvâ ile mevşûf ve ol töhmetler ile [21b] meşhür degül ise kâzife ta'zir olunur. Ve illâ ta'zir olunmaz diyü Ebû Hanîfe hazretlerinden nakl ider. Kısm-ı şâni ol müttehem ki sirkat ü zinâ ve fışk u fücür ve kat' -ı tarîk ve katl mişilli töhmetlerden biriyle ahz olına. Anuñ töhmeti ve şöheri miqdârıyla teftiş ü tefahhuş olunup ve çok kerre daği darb u habs olunur. Ve Kâdihânda darb mu'tâdı olan ve katl ü sirkat töhmetiyle müttehem olan kimesneler zindânda muhalled habs olunur tevbesi zâhir olunca diyü yazılıdır. İbn-i Kıayım el-Cevzide dir ki e'imme-i müsliminden bir kimesneyi bilmem ki bu zıkr olunan töhmetler ile ahz olınanlardan birini yalnız yemîn virmek ile tefahhuş ve habs olunmadın şalıvirmege ruşat virmiş ola. Ve mezâhib-i erba'a aşhâbı daği câ'iz görmemişlerdür. Eger bir vâli ve kâdi şalıvirir ise siyâset-i şer'ıyyeyi inkâr ve muhâlefet idüp [22a] gâla'tı fâhiş itmiş olurlar. Mu'înu'l-Hükkâm ve İzâhda yazar ki bir kimse bir âdemün evine girüp şâhib-i hâneyi katle mübâderet ve mübâşeret eyledükde şâhib-i hâne gâlib gelüp katl eyleyüp ba'dehu vâli vü kâdiya gelip mâ-vaka'ayı beyân ve maqtül-i merkûm ehl-i de'ârdan habîs ve aşhâb-ı fesâddan olmağla hâneme girüp beni katl kaşd itmekle katl eyledüm diyü haber virdükde vâli veya kâdi anı geregi gibi tefahhuş ve su'âl ider. Vâki'an vech-i meşrûh üzere olduğu zâhir ve şâbit olur ise kışâs lâzım gelmez ve illâ şâhib-i dâr kışâs olunur. Mecma'u'l-Fetâvânuñ âhir-i cinâyetinde ve Bezzâziyenün sirkat bahşinde daği şâhib-i hâne dârına giren kimesneyi katl eylese ve beni katl kaşdıyla hâneme girüp katlime mübâşeret itmekle katl eyledüm diyü işbât eylese demi hederdür. Eger işbât idemez ise ve maqtül sirka ve ehl-i şerr ü fesâddan [22b] olmağ ile ma'rûf u meşhür degül ise şâhib-i dâr kışâşen ve kıyâsen katl olunur. Lâkin istihsânen diyet olunur diyü yazmışlardır. Ve Mu'înu'l-Hükkâmda yazar ki müttehemün yedinde mâl-i mesrûk bulunsa ben bunu iştirâ eyledüm diyü iddi'â eylese ammâ işbâta kâdir olmasa müdde'î ancak yedinde bulunan mâl-i mesrûkın alır. Bunun ile bu kadar mâlum gitdi diyü da'vâ idemez. Lâkin yedinde mâl-i mesrûk bulunan müttehem sirkat ile gayr-i ma'rûf ise daği vâli anı habs ve müdde'înuñ sâ'ir mâlinden tefahhuş ve su'âl ider. Ve eger sirkat ile ma'rûf ise ikrâr idince habsi ta'tvîl olunur. Ömer bin 'Abdul'azîz hazretleri daği eger ikrâr eylemez ise evvelince habs olunur diyü kitab yazmışlar. Ebû'l-Leyş rahmetullâh daği ol maqtüle ehl-i şerr ü sirkat ile meşhür olup töhmeti ikrâr eylemeyenün mü'ebbed habsi 'ibâdullâh üzerinden ezâsını def' ve a'râz u emvâl-i [23a] 'ibâdullâhı şıyânetdür diyü yazmışlar. Mu'înu'l-Hükkâmda sirkat ve habâset ile ma'rûf olan zindânda ihtiyârıyla ikrâr eylese ikrârı mu'teberdür ikrâh degüldür diyü yazmışdır. Şerh-i Tecridde zıkr olunan müttehem maqtulesi bir gün habs ve darb ile ikrâr idince tahvîf olınsa ikrâh degüldür diyü taşrih idüp İmâm Muhammed rahmetullâh habs için vaqt ü zamân-ı mu'ayyen yokdur mütteheme gam gelince habs olunur. Zîrâ nâş şeref ü denâ'etde müsâvî degüllerdür. Vaqt ü zamân-i habsleri re'y-i vâli ve kâdiya müfevveddür dimişler. Ve ikrâh aña dirler ki müttehemün rızâsı fevt ü bâtl ola. Bu zıkr olunan ikrâhen ikrârlar mâlde câ'izdür yoğsa kışâs u hudûdda câ'iz degüldür. Hızânetü'l-Müftiyyîn nâm kitâbda bir kimesneye ikrâh olunup katl veyâhüd bir 'uzvuñ ka't olunmağla telef-i nefis idersün diyü tahvîf olunmağla ikrâr itdürülse [23b] mâl huşuşında ise ikrârı câ'iz degüldür. Ammâ bir gün habs veya darb olunursuñ diyü tahvîf olunmağla ikrâr eylese câ'izdür. Eger ikrâh ve tahvîf olunan kimesne eşraf u kibâr ve 'ulemâ vü rü'esâ-yı nâsdan olmayup evsa't-ı nâsdan ise câ'izdür. Ve Mecma'u'l-Fetâvâ ve Bezzâziyyede bir vâli etbâ'ından birine var filân kimesneden şu miqdâr aççe veyâhüd eşyâ' taşşil ve baña getür diyü ikrâh ve cebr eyleyüp gönderse ve ol kimesne daği havfından taşşil ve vâli-i merkûme virse ba'dehu mâlî alınan kimesne taşşil idenden girü almağa kâdir olur mı

vâli-i merķūm taḥşildār yanına nāzır ve ķabz-ı māl ta'yin eylemek ile taḥşil eylemiş ise ikrāh muķarrerdür. Almağa ķādir olmaz. Ve illā nāzır ta'yin olunmaķsızın taḥşil eylemiş ise taḥşildārdan almağa ķādir olur [24a] diyü taḥrīḥ eylemişlerdür. Kınye kitābında cebābireden bir zālīm vālī zamānında ki bilā-ḥüccetin 'ibādullāh mālını ğammāz ḥaberiyle aḥz u ğaḣb 'ādet-i müstemirresi olup birkaç kimesnenüñ mālın daḥi aḥz ve bir iki kimesneyi daḥi ķatlı eylemiş ola. Böyle vālīnüñ zamānında bir medyūn dāyini olan kimesneye saña olan deynim için nās ḥuzūrunda zimmetümde bir aķçe ve bir ḥabbe alacağum yoķdur diyü iķrār ve yedime temessük daḥi vir yoḣsa müşādere olınan filān kimesnenüñ sende mālı vardur diyü vālīye ğammāz iderüm dımek ile dāyin iķrār u temessük daḥi virse ikrāh şarīḥdür. Şoñra da'vā idüp almağa ķādir olur diyü yazmışdur. Bir ḥarīf bir 'avreti sırren nikāh idüp mihr-i mü'eccelesin hibe itdürmek için ḥarīfün dostlarından bir kaçın mezbüre 'avretün yanına getirüp zevcine mihrünü hibe eyle yoḣsa bu [24b] ḥarīf ile zinā iderken tıtduķ diyü şēḥadet idüp yüzünü ķara ve ismün bed-nām iderüz diyü taḥvīf eyleseler bu ikrāh degüldür diyü Kınyede yazılmışdur. Ve yine bir zālīm vālī zamānında bir kimesne bir āḥer kimesneye baña şu miķdār māl iķrār eyle veyāḥūd ḥāne ve bāğ u bāğçeñi baña bey' eyle yoḣsa vālīye ğammāz idüp ve rüşvet daḥi virüp saña filān ü fülān muzır olan işleri başuña getirirüm diyü taḥvīf eylemek ile maḥlūbın alsa bu ikrāh degüldür. Zīrā böyle ḥarīf vālī-yi zālīme nesne virmez diyü yazılmışdur. Kādı tarafından ḥükm olınan aḥvāllerde daḥi ikrāh olur mı diyü su'āl eyledüklerinde Bezzāziyye ve Mecma'u'l-Fetāvā ve Ceyzü'l-Fetāvā ve Mübteġā ve Muķāttā'āt ve Şulḥu'z-Zahriyye kitāblarından naķl olınup cevāb virilür ki sirķat ve emşālī olan töḥmet ile aḥz ve sicinde maḥbūs olan müttehem şulḥ olsa eger [25a] müttehem vālī veyāḥūd şaḥne emriyle vaz'-ı zindān olmuş ise ol şulḥ bātıldur. Ve eger kādı emriyle ḥabs olunmuş ise cā'izdür didiler. Ol 'illet ile ki vālī ve şāḥib-i şarta ğalīben ikrāhen ve zulmen ḥabs iderler ķādılar ise ḥabs itmez. İllā ḥaķ ile vaz'-ı zindān iderler. Binā'en 'aleyh cā'izdür didiler. Fetāvā-yı Kādıḥānda daḥi yazar ki kādı bir kimesneye kerḥ u cebr idüp sirķat veyā ķatlı veyā kaķ'-ı yedi iķrār itdürse ve ol kerhen olan iķrār ile ol kimesneye kışāş eylese o kimesne şalāḥ u taķvā ile ma'rūf u mevşūf ādem ise kādı anuñ yerine kışāş olunur. Ḥilāfi ise daḥi kıyāsen kışāş olunur diyü yazmışlardur. Zıkr olınan kitāblarda ķādılar için ikrāh yoķdur. Eger ikrāh iderler ise 'azl olunurlar. Ve fısk daḥi iderler ise 'azl olunurlar diyü işāret [25b] eylemişlerdür. Ḥulāşa ve Bezzāziyye ve Şerḥ-i Zeyle'ide fetāvā-yı İmāmeyn kavli üzeredir ki sulḥandan ğayride daḥi ikrāh muḥaķķaķdur didiler. Mu'inü'l-Ḥükkām ve İbn-i Kayyım el-Cevzide müttehemī ḥarb u ḥabsde kādı ḥaķķında iḥtilāf eylemişler. 'Ulemādan bir cemā'at vālī ve kādı ikisi daḥi ḥarb u ḥabs iderler didiler. Mālīkiyyeden İbn-i Ḥabīb dir ki Medīne kādıısına bir ḥabīş ādem getürdiler ki 'ibādullahuñ evlādların uğrılayup āḥere furuḥt itmek 'ādeti idi. Kādı-i mezkūr mesfūr ḥarīfi İmām-ı Mālīk ḥazretlerine gönderüp bunuñ ḥaķķında ne ḥükm iderler diyü su'āl eyledükde 'uķūbet ile emr itmeleriyle kādı ol ḥarīfe dört yüz degnek urdı. Ve İmām Aḥmed bin Ḥanbel daḥi böyle ḥükm eylemiş. İmām Māverdi ve Aḥkām-ı Sulḥāniyye ve Zaḥīre kitāblarında vālī ḥarb u ḥabs [26a] ider kādı idemez diyü yazmışlardur. Ḥanābileden bir cemā'at daḥi buña zāḥib olmuşlardur. Ol 'illet ile ki meşrū' olan ḥarb ḥarb-ı ḥudūd-ı ta'zīrāt degıldür. Ḑarb-ı ḥad ise esbābī şābit olduķdan şoñra icāb ider. Bu ise kādıya müfevvażdur. Ve vālīnüñ mā vuzi' a leh ise yeryüzinden fesādi men' ve şerr ü 'udvānı ķam' u ķal' itmekdür. Bu ise vücūd-pezīr olmaz. İllā müttehem olanlara 'uķūbet ve cezā itmek ile vücūda gelür. Ve her vālī fuķahānuñ ruḣşat virdüği siyāseti icrā ider. Kādı daḥi kezālik me'mūr olduğı aḥkām-ı şer'iyeyi icrā ider. Ḥulāşada bir ḥarīf bir kimesnenüñ zevcesini ḥīle vü ḥud'a ile aldadup zevcinden tefriķ ve āḥer kimesneye tezvīc eylese veyāḥūd bir

bâkireyi aldadup âhere tezvîc eylese ol hâdi' harîf habs olunur tâ ol maḥdû' ayı [26b] tefrîk idince ve illâ ölünce mü'ebbed habs olunur. Ba'zılar zindân 'uḳûbātuñ eslemi ve ba'zılar eblağidür didiler. Eblağ diyenler Ḳur'ân-ı 'azîmü's-şânda ḳavluhu te'âlâ الیم او عذاب الیم إلا ان یسجن أو عذاب الیم ayet-i kerîmesiyle 'azâb-ı elîme muḳârin oldı diyü istidlâl eylediler. Beşinci faşl bir kimesne bir kimesneden töhmete müte'allıḳ da'vâ eylese ammâ müttehem olanuñ vâlî vü ḳâdı 'indinde iyilügi ve kemlügi ma'lûm olmasa müttehemüñ aḳvâli tefahḫuş olunup ma'lûm olunca vâlî vü ḳâdı anı habs ider diyü cümle-i 'ulemâ ittifaḳ eylediler. Altıncı faşl bir ta'zîrde ki ḥükm-i şer'î lâḫıḳ olmuş ammâ ḥuḳûḳ-ı 'ibâd için degül ancak ḫaḳḳ-ı vâlî ola ol maḳûle ta'zîrde vâlî muḫâyverdür. Ehven olanuñ icrâ ve ister ise 'afv ve diler ise ta'zîr ider. Şefâ'at daḫi olunmaḳ câ'izdür. Bu bâbda ḫadîş-i şerîf daḫi vârid [27a] olmuşdur. Ḳâle şallallâhu 'aleyhi ve sellem اشفعوا علی و یقضی الله علی لسان نبیه بما یشاء ammâ ḥuḳûḳ-ı 'ibâdullâhda vâlî vü ḫâkim 'afv idemez meger müdde'î 'afv eyleye. Müdde'î 'afv eyledükde daḫi vâlî muḫâyverdür. Dilerse icrâ ve dilerse 'afv ider. Vâlîye müfevvaḫ olan ta'zîr baba ile oḅul beyninde vâḳi' olan ḫarb u şetm u ḳatlı gibi ki oḅul babasın ḫarb eylese ta'zîr olunur. Baba oḅu ḫarb eylese baba ta'zîr olunmaḳda vâlî muḫâyverdür. Ammâ vâlîdeynüñ veled ḫaḳḳında olan ta'zîri vâlî münferiden 'afv eylemek câ'iz degıldür. Meger vâlîdeynüñ 'afvı munzam ola. Aḫkâm-ı Sulṫâniyye ve Ḥulâşada aḫz-ı mâl ile ta'zîr eylemek daḫi câ'izdür diyü yazmışlardır. Cemâ'ate ḫâzır olmayan ve bî-namâzlar gibi kimesnelerden maşlahat iḳtizâ eyledükde bâḅi olan eşirrâ vü müfsidlerüñ at ve silâḫları [27b] aḫz olunduḅu gibi. Eger tevbeleri zâhir olursa girü red olunur. Cemâ'ate ḫâzır olmayanları ḫayyen şalb eylemek daḫi câ'izdür üç günden ziyâde degül diyü yazmışlar. Bezzâziyye ve Bidâyede daḫi muşârrahdur ve Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem cebelde sâkin Ebü Nâb nâmında olan kimesneyi ḫayyen şalb eyledüklerine binâ'en câ'iz görmişlerdür. Maşlûb-ı mezbûra ta'âm u şu ve âbdest şuyı virilür. Ve imâ ile namâzın edâ ve ba'de'l-halâş ḳazâ ider. Ve şâhid-i zür ve sâ'ir emşâli olan töhmetler ile müttehem olup ta'zîr lâzım gelenlere ta'zîr yerine 'avret yerleri mestür olmaḳ şartıyla 'uryân eyleyüp münâdi ile teşḫir u ta'zîr eylemek daḫi câ'izdür didiler. Lâkin şa'rı ḳaṫ' ve liḫyesi tırâş olunmaz. Yüzine ḳara çalmaḅı ekşer 'ulemâ câ'iz [28a] görüp eḳalli tecvîz itmediler. Mecma'u'l-Fetâvâda ta'zîr ḫaḳḳullâhdur Cenâb-ı Bâri tarafından me'mûr olmaḅla herkes anı icrâ ider diyü yazılmışdur. Ḥudûd-ı Ḳınye ve Müşkilü'l-Âşârda ta'zîri icrâ vü 'afv eylemek mücerred vâlîye maḫşûşdur. Ebî Ḥanîfe ve Ebî Yûsuf ve İmâm Muḫammed ve Şâfi'î raḫimehumullâhu te'âlâ ecma'in ḫâzerâtı bu mes'elede ittifaḳ eylemişlerdür diyü taşriḫ olunmuşdur. İmâm Ṭeḫâvî 'afvde vâlînüñ 'alâḳası yokdur. 'Afv şâḫib-i cinâyetüñdür diyü ta'rîz eylemiş. Ta'zîr ḫaḳḳullâhdur imâm dilerse ta'zîr ve ister ise 'afv ider didükleri ol ta'zîrdedür ki bir kimesne bir münker işleyüp öyle münker ki anda ḫadd-i şer'î olmaya ve daḫi bir âḫer kimesneye cinâyeti olmaya ḫaḳḳullâh didükleri ta'zîr budur. Ve Ṭeḫâvînüñ didüḅü birinüñ âḫere cinâyeti vâḳi' olduḅu ḫâldedür ki vâlînüñ anı 'afv u ta'zîrde [28b] 'alâḳası yokdur didüḅünü Ḥâherzâde Ebübekr daḫi Siyer-i şaḅirde te'yîd eylemiş. Şemsü'l-e'immeti'l-Hulvânî raḫmetullâh ta'zîr ḫuḳûḳ-ı 'ibâddur şâḫibinüñ 'afvı ile sâḳıt olur eglenmek ile de bâṫıl olmaz ve kefilî olunmaḅ daḫi şâḫîhdür didi. Ve mevlânuñ ḅayrı olan her eḫade iḳâmet-i ta'zîr ider mevlâsı gibi. Mevlâ 'abdine ve zevc zevcesine ta'zîr eyledüḅü gibi. Ve bir kimesneye şer'an ta'zîr lâzım gelüp rızâsıyla âḫer kimesneye benden şu cürm şâdır olmuşdur meşrû' olan filân ta'zîri baña eyle dimek ile ol kimesne vech-i şer'î üzere olan ta'zîri eyledükden sonra ḳâdıya daḫi götürseler tekrâr ta'zîr olunmaz. Evvelki ta'zîr kifâyet ider. Nevâzilde İmâm Ebübekir yazar ki bir kimesnenüñ kölesi bir seyyi'e işlese kendi ta'zîr itmeyüp ḳâdıya getirüp ta'zîr itdürsün dimiş. İmâm Ebu'l-Leyş rızâ virmeyüp [29a] mezhebizüñ

hılâfidur 'abd ve zevcede şâhibi için ta'zir vardır lâkin hadd-i ser'î yoktur diyü cevâb virüp red eylemiş. Zahirü'd-din Merğınânide bir kimesne bir kimesneyi mücib-i ta'zir olan fuşşiyâtda görse ve ta'zir eylese eger fuşş eyledüğü hâlde ta'zir eylemiş ise câ'izdür nehy-i münker itmiş olur ve eger ba'de'l-ferâğ ta'zir eylemiş ise vâli ol ta'zir iden kimesneyi ta'zir ider. Şerh-i Serahsî ve Muhtâde 'avret yerinün hükmi olan ma'hallerden diz uyluğdan ehaftür bir müslim bir müslimün dizin açık görse rıfkile dizün ört ve setr eyle disün ve rıfkile böyle ta'zir eylesün eger fahzından mekşûf görse 'unfle söyleyüp ammâ darb eylesün. Sev'e ya'nî dübüür ve kabulinden birin mekşûf görse setrini emr eyleyüp eger leccederse te'dib eylesün. Her ehad için ta'zir vardır diyen [29b] 'ulemâ bunlarla istidlâl eylemişlerdir. Mecma'u'l-Fetâvâ hüdudunda Hinduvâniden bir âdem zevcesini nâ-ma'hrem bir harif ile bir yerde bulsa katli helâl olur mı diyü su'al eyledüklerinde âlet-i katl olan silâhuñ gayrı ile darb ve şayha ile firâr ideceğin 'aklı ihâta ider ise çağırıp ve darb eylesün. Eger firâr itmeyüp şâbit-kadem ve mütebeyyin тұrur ise katli helâldür ve zevcesi dağı mu'tava'at ider ise anuñ dağı katli helâldür diyü cevâb virmişdür. Muhtesibün gayrı nâs için ta'zir eylemek câ'izdür diyenlerün delilleri bunlardır. Mübteğâda Ebü Yüsufdan rivâyet ve Kâdıhânda dağı yazılmışdır ki bir müslümân zevcesiyle bir harifi zinâ iderken görse katli helâldür. Ancak hâkim taşdıq eylemez diyü havf itmeleriyle katlden ihtirâz ider dimişler. Hüdud-ı Bezzâziyyede i'kâmet-i [30a] ta'zir her ehad üzerine câ'iz olması fuşşiyâtı iden kimesneye fuşş hâlinedür dimişler. Mi'râcü'd-dirâyenün bâb-ı cinâyâtında bir kimesne zevcesiyle bir harifi zinâ iderken görüp katl eylese ve zinâ iderken katl eyledüğünü iddî'â ve vâli anı tekzib eyleyüp beyyine talep eyledükde iki şahid kifâyet ider diyü yazmışdır. Ve ba'zılar dört şahid lâzımdır didiler. Hâzret-i 'Alî kerremallâhu vecchudan dağı böyle rivâyet olundu. Hızânetü Necmi'l-Vehhâc kitâbınun naşs-ı Şâfi'ıyyesinde bir kimesne bir muşşan harifi katl eyleyüp ve vâliye varup zevcem veyâhüd câriyem ile zinâ veyâhüd oğluma livâta iderken bulup katl eyledüm. Benüm ile Cenâb-ı Bârinün beyninde vâki' olup şahidüm yoktur dise kışâş u diyet lâzım gelmez lâkin zâhirde taşdıq olunmaz. Meger vâriş-i maqtül ve vâli vü kâdı tasdıq [30b] eyleyeler. Ve eger kâtil dört şahid getirüp iddî'â-yı zinâ veyâ livâtayı işbât ider ise kışâş sâkit olur. Beyhâkî Sâ'id bin Müseyyebün rivâyeti ile istidlâl ider ki bir kimesne zevcesi ile bir harifi bulup katl veyâhüd zevcesi ile ma'an harifi katl eylemiş hâzret-i Mu'âviyeye bunlaruñ da'vâsında iştibâh gelüp hükmünde işkâl itmekle Ebî Mûsâya mektüb yazup bu mes'eleyi hâzret-i 'Alî kerremallâhu vecchudan su'al eyle diyü sipâriş itmekle Ebî Mûsâ hâzret-i 'Alî raçıyallâhu 'anhdan su'al eyledükde bunu senden kim su'al eyledi diyü yemîn virdükde hâzret-i Mu'âviye raçıyallâhu 'anh su'al eyledi diyü cevâb virmekle hâzret-i 'Alî Ebî Mûsâya dir ki hâzret-i Mu'âviyeye ta'hîr eyle ki eger Ebu'l-Hasen gibi âdem dağı bu iddî'âyı ider ise [31a] mädâm ki dört şahid ile işbât itmeye cinâyât u kışâş olunur diyü ta'hîr-i mektüb emr eylediler. Bunda Ebu'l-Hasen dimeden murâdı hâzret-i 'Alî kendülerdür. Müstemilü'l-Ahkâm cinâyâtında ve 'İnâyede bir kimesne zevcesi veyâhüd kızı ve sâ'ir me'hâriminden biri veyâhüd câriyesi yanında bir ecnebî nâ-ma'hrem harifi bulup ve 'alâmât-ı zinâdan kabul ve lems ü mülâ'âbe gibi ahvâllerin görse ikisi dağı mu'tava'at ve birbirlerine inkiyâd eyledükleri hâlde görüp ikisini dağı katl eylese işbâta hâcet yokdur. Kâtilün yemîni işbât ma'kâmına kâ'im olur. Zirâ bu ma'küle vebâl-i 'azîme irtikâb olunmaz. İllâ ol vaqtd e gâzab feverân itmekle 'amele getirilür diyü yazmışlar. Bir zânî harif bir mü'mine 'avrete cebr ü zecrile zinâ veyâhüd bir gûlâm-ı me'zûna livâta eylemek murâd [31b] eyledükde eger âher vechile def' ve üzerlerinden katlden gayrıyla men' eylemek mümkün olmayup ol câbiri katl eyleseler demi hederdür diyü Muzmerât ve Mecma'u'l-

Fetāvā āhîr-i cinâyâtında muşarrahdur. Bezzâziyyenüñ sirkat bahşinde ve Mübteğâda İmâm-ı A'zam hazretleri dir ki bir sârıkı gördün ki hâneni delmege mübâşeret eylemiş. Anı katl eylemek câ'izdür. İmâm Muḥammed kâtilden diyet alınmak ile ğarâmet alınur dimiş. İmâm Yûsuf evvel taḥzîr u taḥvîf ile firâr ider ise fe-bihâ ve illâ demi hederdür dimiş. Bir ḥarîf mebyeti olan hânesine girse şâhib-i hâne ḥavf eylese ki ecnebî ḥarîf evvel ḍarb veyâḥûd bir şey atar diyü cezm eylese taḥvîf u tehzîr eylemeksiz şâhib-i dâr remy eylemek câ'izdür. İmâm Muḥammed raḥmetullâh bir ḥarîf ğayruñ hânesine girüp üzerinde âlet ü esliḥadan nesne olmasa şâhib-i dâr [32a] anı şâbit- kadem olduĝı hâlde aḥza kalb kuvveti olsa ammâ aḥz murâd eyledükde ba'zî âvân u eşâs-ı beytin alup firâr ider ve aḥza daḥi kâdir olamaz. Ḥavfı daḥi muşammimî olsa anı muḳaddem ḍarb u katl eylemek şâhib-i dâra vüs'at virmiş. Ve Bezzâziyyede bir sârık bir kimesnenüñ mâlına kaşd eylese on dirhem ve ziyâde ise şâhib-i mâl için anı katl eylemek vardır. Ammâ on dirhemden eḳall ise muḥârebe ider. Lâkin katl eylemez diyü yazmışdur. Yine bunun gibidür ki bir sârık şâhib-i hânenüñ üzerinde metâ'ı olan dîvârı üzerine çıkup şâhib-i hâne görse sayḥa eyledükde sârık metâ'ın alup ve dîvârdan aşağı kendüni atup firâr ider. Ba'zî 'ulemâ ol metâ' on dirhemden eḳall ise daḥi şâhib-i dâr tîr u tüfeng ile aña remy ider [32b] diyü Bezzâziyyenün āhîr-i kerâhiyyetinde mestür ve Ebû'l-Leyṣ raḥmetullâh daḥi anı te'yîd eylemiş. Zîrâ sârık on dirhemden noḳşân metâ' aḥzı için gelüp dîvâra çıkmamışdur. Yine bunun mişillidir ki bir sârık bir hâneye girüp metâ' sirka eyleyüp taşra çıkmış mādâm metâ' sârık 'indindedür şâhib-i dâr anı katl ider. Li-ḳavlihi şallallâhu 'aleyhi ve sellem قاتل دون مالك mâliññüñ öñünde sen muḳâtele eyle demek olur. Lâkin metâ'ı bırâküp atar ise katl olunmaz. Kınye ḥudûdunda cîrân ya'nî koñşulardan biri için hâlâ serḥoşdur. Hânesine girüp ihtifâ eyledi dinilmek ile ehâlî-i maḥalle ve imâm ve mü'ezzin cem' olup bi-ğayr-i izn-i vâli vü kâdı bir müslümânüñ hânesine girüp hânenüñ sûtüh u zevâyâ vü rufûfın arayup [33a] bir kimesne bulsalar ḥâkim anlarıñ her birini ta'zîr ve eşedd-i men' ile men' ider diyü yazmışdur. Bir kimesnenün hânesinde şavt-ı mezâmîr ki düdük şadâsıdır istimâ' olursa ol maḳûle hâneye bilâ-izn girilüp nehy-i münker olunur. Zîrâ ol şadâ zuhûr eyledüĝi gibi ol hânedan ḥurmet sâḳıt olur. Bezzâziyye ḥudûdunda ve Ğaşbü'n-Nihâyeve Mi'racu'd-Dirâyede Şadru's-Şehîd zıkr ider ki ol beyt hedm olunur ki anda fışk u fesâdın envâ'ı i' mâl olunmak mu'tâd ola. Öyle hâneye bilâ-izn ḥücûm olunup içinde henüz ḥamr olmayan 'aşîr daḥi dökülür. Ḥazret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh bir muĝännîye 'avretüñ şadâsın işidüp hânesine girüp ve ḳamçı ile başına ḍarb idüp ḥattâ başıññ örtüsü olan yaşmağı düşüp yüzi açılıp ḥazret-i 'Ömere ḥurmeti tezkîr olunduĝda [33b] ol 'avretüñ ḥurmeti vaḳt-i nâyiḥa vü teĝännî ve irtikâb-ı ḥarâmdan sonra sâḳıt olmaĝla sâyir emeler gibi cârîyelere mülḥaḳ oldu diyü buyurdılar. Faḳîh Ebû Bekr-i Belḥî raḥmetullâhdan rivâyet olunur ki bir gün bir ḳaryeye gidüp bir derenüñ kenârında yüzleri ve baş ve ḳolları açık bir niçe 'avretler gördiler. Şeyḥ yanlarından geçer iken nazarları ta'alluḳ eyledüĝini aşḥâbı müşâhede itmeleriyle ḥurmetini tezkîr eyledüklerinde aşḥâbına cevâb virüp buyurmuşlar ki bunlar için kat'an ḥurmet yokdur. Müslümânlıklarından şübhem vardır. Bunlar ḥarbîler gibidür dimişler ve yine bunun gibidür. Mecma'u'l-Fetāvâ ve Bezzâziyye kerâhiyyetinde ve Vâkı'ât-ı Ḥüssâmiyye ve 'Allâme-i fetāvâ-yı ehl-i Semerḳand ile naḳl olunur ki hânesinde fışkı izḥâr idenlere muḳaddem tenbîh [34a] u i'lâm olunur. Eger fârîĝ olur ise fe-bihâ ve illâ işrâr ider ise vâli vü kâdı aña degnek ḍarb ve ḥabs ve hânesinden iḥrâc ve iz'âcla te'dîb ider. Ve ḥazret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh beyt-i ḥammârî ya'nî meyḥaneyi iḥrâk eylemişdür. Şîĝâru'z-Zâhidî fâsıḳuñ hânesini taḥrîb eylemek emr eyledi. Ḥulâşanıñ faşl-ı şânîsi ve Bezzâziyyede ḥazret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anh iki kimesnenüñ hânesinde şarâb vardır

diyü haber virmeleriyle başub birinüñ hânesinde şarâb bulup ta'zîr ve teğännî vü şavt u nâyihâsı olan 'avretün dağı hânesin başub tertîb-i cezâ eyledüğü bundan aqdem zîkr olundu. İcârât-ı Bezzâziyyede müzte'cir kirâ ile olduğı hânede envâ' -ı fusûk ve hattâ sih'r dağı itmek ile ol kimesne hâne-i müste'cerinden iħrâc olunmaz. Şâhib-i hâne ve hem-civârları dağı iħrâc [34b] idemezler. Lâkin eşedd-i men' iderler. Eger i' lân eyleyüp fişk şadâsı ol hânedan istimâ' olunur ise müste'cirün nefsi ħurmeti sâkıt olmağa tesevvür ü taħķîr ve bilâ-izn duħul-i te'dîb için câ'izdür. İmâm Ğayz kitâbında bir hânede ğinâ vü mezâmîr ü me'âzif şadâsı istimâ' olunsa bilâ-izn ol hâneye girilüp men' olunur. Zîrâ bu maķûleyi men' kudreti olana farzdur. Kınyenün ħudûdî baħşinde güvercin besleyüp ve uçurmak mu' tādı olan kimesneler tamları üzerlerine çıkup 'ibâdullâh-ı müslimînün ħaremlerine ve 'avretlerine nazâr idüp ve güvercine taş atmak ile 'ibâdullâhuñ kiremit ve câmları kırıla ol maķûleler ta'zîr ve eşedd-i men' ile men' olunurlar. Memnû' olmazlar ise vâlî vü muħtesib ol güvercinleri zebħ ider diyü taşriħ eylemiş. [35a] Nihâyenün ğaşbı ve Mî'râcü'd-dirâye ve Zaħîre ve Muĝnî ve Bostânu'l-Faķîh Ebu'l-Leyş yazmışlar ki emr-i bi'l-ma'rûf birkaç vech üzeredür. Bir kimesne eger re'yiyle bilürse ki emr-i bi'l-ma'rûf eyledükde muħâtabı olan kimesne ħabûl idüp memnû' olur. Ol maķûle âdeme emr vâcibdür. Terki câ'iz degildir. Eger ħilâfî olacağı ma'lûm olup kendüye ħazf ü şetm olunması yaķîni ise terki efđaldür. Ve yine bunuñ gibidür eger emr-i bi'l-ma'rûf ider ise kendüyi ħarb iderler ve ħarba dağı tākati yok ve beynlerinde 'adâvet peydâ olmağla belki kıtâle dağı müntec olur. Anuñ dağı terki efđaldur. Bir şüreti dağı bir kimesne emr-i bi'l-ma'rûf idüp ve ħarba dağı taħammül ve şabr eyleyüp âħere şikâyet dağı itmeye bu bâbda be's yokdur. Bu mücâhededür. Bir şüreti dağı emr-i ma'rûf eylese bilür ki ħabûl [35b] eylemez ve ħarb u şetmden dağı ħavf eylemez. Bu maķûle âmir muħayyerdür. Emr-i bi'l-ma'rûf vâcib veya farzdur ve eger âmirün zann-ı ğâlibi emr-i bi'l-ma'rûf eyledükde fâsıķuñ terk-i fişk idecegin yaķinen bilür ise emr-i bi'l-ma'rûf ider. Eger terk itmeyecegin bilür ise emr-i bi'l-ma'rûfı terk itmek ile âşim olmaz.

Temmetü't-tercümeti's-şerîfe

Yevmü's-şâliş fi vaķtı'd-đuħâ

El-yevmü's-sâmin ve'l-'ısrîn min muħarremi'l-ħarâm

li-sene ihdâ ve 'ısrîn ve mi'ete ve elf

min hicreti men lehu'l-'izzi ve's-şeref

Kaynakça

AKGÜNDÜZ, Ahmed (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. IV. Kitap/1. Kısım. İstanbul: Fey Vakfı Yay.

AKGÜNDÜZ, Ahmed (1994). "Dede Cöngü", *DİA.*, C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 76-77.

APAYDIN, H. Yunus (2009). "Siyâset-i Şer'îyye". *DİA*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 299-304

ARENDR, Hannah (2011). *İnsanlık Durumu*. (çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

- BARKAN, Ö. Lütfi (1999). "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi". *Osmanlı'da Din-Devlet İlişkileri*. (haz. Vecdi Akyüz). İstanbul: Ayışığı Kitapları, s. 9-56.
- BERKES, Niyazi (1999). "Laikliğin Tarihsel Kaynakları". *Osmanlı'da Din Devlet İlişkileri*. (haz. Vecdi Akyüz). İstanbul: Ayışığı Kitapları. s. 69-90.
- BERKES, Niyazi (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*. C.2. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ÇAHA, Ömer (1998-9). "İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü". *Doğu Batı*, S. 5. s. 81-103.
- ERDOĞDU, İbrahim (2013). "Klasik Dönem Osmanlı İdari ve Fikri Yapılanmasında Ulemanın Rolü Üzerine Bazı Tespitler". *Özer Ergenç'e Armağan*. (ed. Ümit Ekin). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. s. 197-215.
- EREL, Zeynep Gül (2012). *Dede Cöngî's Risâletü's-Siyâseti's-Şer'îyye: A Context Analysis Through Its Translations in the Sixteenth and the Nineteenth Centuries*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- ERGİN, Osman Nuri (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, C. I. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- ERTEN, Murat (2011). *Tercüme-i Siyâsetnâme'nin Tahlîli ve Değerlendirmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniv.
- FLEİSCHER, Cornel H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. (çev. Ayla Ortaç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GENCER, Bedri (2004). "Osmanlı'da Meşruiyet Tabakalaşmasının Oluşumu", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. S. 30. s. 65-100.
- GENCER, Bedri (2010). "Seküler Gelenekten Seküleristik Modernliğe". *Rihle*. s. 21-28.
- GENCER, Bedri (2015). "Ahmed Cevdet Paşa'nın Toplum ve Tarih Görüşü". *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi*. C. I. (ed. Süleyman Hayri Bolay). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 58-102.
- HABERMAS, Jürgen (2010). *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*. (çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar). İst.: İletişim Yay.
- HASSAN, Ümit (2001). *Osmanlı: Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeolojiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- HEYD, Uriel (1983). "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat". (çev. Selâhaddin Eroğlu). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S, 26, s. 633-652.
- IMBER, Colin (2004). *Şeriatın Kanun: Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*. (çev. Murteza Bedir). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İNALCIK, Halil (1993). "State, Sovereignty and Law During the Rein of Süleymân". *Suleyman the Second and His Time*, (ed. Halil İnalcık-Cemal Kafadar). İstanbul: The Isis Press. s. 59-92.

- İNALCIK, Halil (1994). "‘Sultanizm’ Üzerine Yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi". (çev. K. Aydın Akagündüz). *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*. S. 7, s. 5-26.
- İNALCIK, Halil (2000). "Şer’at ve Kanun, Din ve Devlet". *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 39-46.
- İNALCIK, Halil (2001). "Kanun", *DİA*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 324-327.
- İNALCIK, Halil (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. (çev. Ruşen Sezer). İst.: Yapı Kredi Yay.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1993). "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi". *DİA*. C. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 348-349.
- KARATEPE, Şükrü (1999). "Osmanlı’da Din-Devlet İlişkisi". *Osmanlı’da Din-Devlet İlişkileri*. (haz. Vecdi Akyüz). İstanbul: Ayışığı Kitapları, s. 139-159.
- KESKİN, Ferda (1998-9). "Kamusal Alan ve Yalın Yaşam". *Doğu Batı*. S. 5. s. 105-109.
- Kınalızâde Ali Çelebi (2007). *Ahlâk-ı Alâî*. (haz. Mustafa Koç). İstanbul: Klasik Yayınları.
- KOÇ, Yunus (2013). "Osmanlı’da Kanun, Şeriat, Devlet ve Ebussuud". *Özer Ergenç’e Armağan*. (ed. Ümit Ekin). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. s. 232-243.
- KOŞUM, Adnan (2003). "İslam Hukukunda Siyaset-i Şer’iyye Kavramı". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. C. 16. S. 3. s. 350-358.
- KÖSE, Hızır Murat (2009). "Siyaset", *DİA*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 294-299.
- KUTLUER, İlhan (1995). "Fesad". *DİA*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 421-422.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*. (haz. Nuri Akbayar-çeviriyazı: Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1990). "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmî Dinî İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi". *İslâmî Araştırmalar*. C. 4. S. 3. s. 190-194.
- TERZİOĞLU, Derin (2007). "Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: Ya da İbn Teymiyye’nin Siyâsetü’s Şer’iyye’sini Osmanlıcaya Kim(ler), Nasıl Aktardı?". *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. C. 31. S. 2. s. 247-275.
- TUNA, Abdullah Sabit (2011). *Osmanlı Siyasetname Geleneği İçinde Dede Cöngi’nin Yeri ve Eserinin Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Tursun Bey (1977). *Târîh-i Ebü’l-Feth*. (haz. Mertol Tulum). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- UNAN, Fahri (1990). "Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhâlefet: Birgivi Mehmed Efendi". *Türk Yurdu*. C. 10, S. 36. s. 33-42.

